

DET TEOLOGISKE
MENIGHETSFAKULTET

På korsets vei

En analyse og drøfting av forholdet mellom livets brytninger og kristen formatio slik det fremtrer i litteraturen til Kenneth Leech

Kristian Gotehus Kohn

Veileder

Professor Leif Gunnar Engedal

*Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved
Det teologiske Menighetsfakultet og er godkjent som del av denne utdanningen*

Det teologiske Menighetsfakultet, 2013, høst

AVH504: Spesialavhandling (30 ECTS)

Cand. theol.

*'Du skal elske Herren din Gud
av hele ditt hjerte og av hele din sjel og av all din forstand.'
Dette er det største og første budet. Men det andre er like stort:
'Du skal elske din neste som deg selv.'*

- Matteus 22, 37-39

Innholdsfortegnelse

KAPITTEL 1: INTRODUKSJON	5
1.1 TEMATIKK OG BAKGRUNN FOR OPPGAVEVALG	5
1.2 PROBLEMSTILLING	6
1.2.1 Begrepsavklaringer	7
1.3 MATERIALE, AVGRENSNING OG STRUKTUR	8
1.3.1 Materialet	8
1.3.2 Avgrensning	9
1.3.3 Avhandlingens struktur	10
1.4 METODE	11
1.5 KRISTEN SPIRITUALITET	12
KAPITTEL 2: ANALYSE – TEOLOGISK FUNDAMENT FOR KRISTEN SPIRITUALITET	14
2.1 INKARNASJONEN	14
2.1.1 Inkarnasjonen og kristen mystikk	16
2.1.2 Inkarnasjonen og kristent sosialt engasjement	17
2.2 GUDS RIKE	18
2.3 KRISTI KORS	20
2.3.1 Korsets teologi	20
2.3.2 Disippelskapets kors	22
2.4 KRISTI KROPP	23
2.4.1 Fellesskapet og sosial spiritualitet	23
2.5 SAMMENFATNING	24
KAPITTEL 3: ANALYSE – KRISTEN FORMATIO	25
3.1 BEVEGELSE MOT MODENHET	25
3.2 RELASJON MED DEN TREENIGE GUD	27
3.3 RELASJON TIL SEG SELV	28
3.4 RELASJON TIL SINE MEDMENNESKER	29
3.5 TRE RELASJONER – EN BEVEGELSE	29
KAPITTEL 4: ANALYSE – BRYTNING OG KRISTEN FORMATIO	31
4.1 BIBELBRUK	32
4.1.1 Biblismens fallgruver	32
4.1.2 Bruk av Bibelen i kristen spiritualitet	33
4.2 ØRKEN	35
4.2.1 Yahweh - ørkenens Gud	35
4.2.2 Ørkenfedrene	37
4.2.3 Sjelens ørken – ørkenspiritualitet i dag	39
4.3 BØNN OG KONTEMPLASJON	40
4.3.1 Bønn – et møte og en relasjon med Gud	41
4.3.2 Kontemplasjon – stillhet og ”sjelens mørke natt”	42
4.4 KONTEMPLASJON OG AKSJON	46
4.4.1 Selvransakelse leder til bot	47
4.4.2 Bot leder til omvendelse og solidaritet	49
4.4.3 Deltakelse i Guds bevegelse mot menneskeheten	51
4.5 KENNETH LEECH OG LIVETS BRYTNINGER - EN SAMMENFATNING	53

KAPITTEL 5: DRØFTING	57
5.1 RELIGIØS PRAKSIS OG DISIPLIN SOM FORUTSETNING FOR KRISTEN FORMATIO	57
5.1 Gjerningskristendom?	58
5.1.2 En spenning	60
5.2 LIVETS BRYTNINGER – OVERBETONT?	61
5.2.1 Kenneth Leech	61
5.2.2 Bibelsk forankring – hva med gleden og hvilen?	62
5.2.3 Forankring i tradisjonen – hva med “folk flest”?	64
5.2.4 Forankring i antropologien – hva med håpet i Guds fremtidsløfter?	66
5.3 SAMMENFATNING OG UTBLIKK – LEECH UTFORDRER	67
KAPITTEL 6: SAMMENFATNING OG KONKLUSJON	69
LITTERATURLISTE	72
PRIMÆRLITTERATUR	72
SEKUNDÆRLITTERATUR	72

Kapittel 1: Introduksjon

1.1 Tematikk og bakgrunn for oppgavevalg

Tidlig i teologistudiet ble jeg kjent med et sitat av ørkenfaderen Evagrius av Pontos (345-399 e.Kr), som på mange måter har ledet meg inn mot denne avhandlingens tematikk. Evagrius sier;

”En teolog er den som ber i ånd og sannhet, og den som ber i ånd og sannhet, er en teolog.”¹

Sitatet er, og har vært, en inspirasjon og en målsetting for meg inn mot teologistudiet og den kommende prestegjerningen. Teologi uten kristen praksis og erfaring kan lett bli en abstrakt, teoretisk og virkelighetsfjern akademisk øvelse. På samme tid står praksis og erfaring uten teologi i fare for å bli fanatisme og overtro, internt og privat. En må derfor strebe etter et kritisk evaluerende forhold mellom teologien og den kristne praksisen og erfaringen, hvor de både kan være bekreftende, korrigerende og komplementære overfor hverandre.²

Jeg har derfor valgt å skrive avhandling innenfor emnet kristen spiritualitet. I kristen spiritualitet er man nettopp opptatt av at teologien ikke bare baserer seg på en tilnærming til de kristne trossannheter ut fra et kognitivt og teoretisk perspektiv, men også holder fram nødvendigheten av å forholde seg til religiøs praksis, erfaringer og følelser når en bedriver teologi.³

Den nære sammenhengen mellom spiritualitet og teologi er på mange måter et perspektiv jeg har savnet gjennom studiene på Menighetsfakultetet. Det har vært svært lite undervisning og pensumlitteratur om dette som etter hvert har vokst fram som et nytt kunnskaps- og forskningsfelt innenfor teologiske studier⁴ – kristen spiritualitet; Hva er bønn? Hvordan be? Hvordan utdype sin gudserfaring eller praktisere gudsnærværet? Hvordan forholder vi oss til den religiøse praksisen, åndelige erfaringer eller følelser? Og så videre. At undervisning om spiritualitet og kristen formatio lenge har vært en nær sagt fraværende faktor innfor presteutdannelsen i Norge, støttes også i en nylig publisert doktoravhandling om presters

¹ Casiday, 2006: s. 192 (egen oversettelse)

² Olsen, 2013: s. 26

³ McGrath, 1999: s. 2-4

⁴ Olsen, 2013: s. 20-21

spiritualitet i Den norske kirke – selv om det også påpekes her at det er klare tendenser til endring på dette feltet.⁵

Gjennom de siste tiårene har man opplevd en sterk fornyet interesse for kristen spiritualitet i Norge og ellers i Vesten. Mange søker til de dype røttene innenfor katolsk og ortodoks spiritualitet, og nye bøker innfor dette feltet publiseres på løpende bånd.⁶

I denne avhandlingen ønsket jeg dermed å fordype meg i et forfatterskap som kunne gi noen nye perspektiver innenfor teologien og hva det vil si å være Kristi etterfølger, noe som både kunne utfordre og utruste meg til prestedtjeneste og et liv i troen på den treenige Gud. Valget falt omsider på deler av litteraturen til Kenneth Leech (f.1939), en anglikansk prest og teolog som blant annet har skrevet flere bøker om kristen spiritualitet. Noe av det som slo meg etter å ha lest en del av hans tekster var den tydelige vektleggingen av de krevende sidene ved å leve et liv som kristen, og at dette er helt essensielt å forholde seg til dersom en ønsker å bevege seg mot kristen modenhet. Jeg syntes i høyeste grad at dette var et interessant tema, med potensiale til å innfri mine ønsker om både utvidet teologisk perspektiv, utfordring og utrustning. Jeg har dermed valgt å skrive en avhandling om forholdet mellom livets brytninger og kristen formatio på bakgrunn av et utvalg av Kenneth Leech sine bøker. Dersom en slik oppgave kan bidra til at andre også fatter interesse for kristen spiritualitet og formatio, eller leser bøkene til Leech, har jeg absolutt oppnådd mitt mål for denne avhandlingen.

Hos Kenneth Leech fant jeg altså en teolog som virkelig er preget av en praktisk tilnærming til teologien, samtidig som han er rotfestet i kirkens lære og tradisjon. En teolog, liksom den kjente ørkenfaderen Evagrius, opptatt av at kristen teologi handler om en levende relasjon til Gud, i “ånd og sannhet”.

1.2 Problemstilling

Det som har å gjøre med brytningene i livet innenfor kristen formatio har ikke vært et særlig fremtredende perspektiv i de kirkelige sammenhengene jeg har vært en del av. Delvis tror jeg dette kommer av frykten for gjerningskristendom, en vektlegging av kravene og strevet ved det kristne livet framfor nåden – “en kristen kommer aldri lenger enn til korset,” forstått som å

⁵ Kaufman, 2011: s. 11. 14 (fotnote 23)

⁶ Aadnanes, 2013: s. 46-49; Downey, 1997: s. 5ff; Kaufmann, 2011: s. 11-12. 39

ta imot og hvile i nåden i Jesu soningsoffer. På en annen side tror jeg det har å gjøre med en forestilling om at det kristne livet først og fremst skal være preget av erfaringer som glede, hvile, fred og frihet. Et liv “på korsets vei” er naturligvis et budskap som kan få noen og enhver til å stritte imot, likevel er det et viktig bibelsk anliggende når det kommer til livet som Jesu etterfølger. Av den grunn ønsker jeg å se nærmere på den kristne spiritualitetens forståelse av det korsmerkede livet i denne avhandlingen, og jeg har dermed formulert følgende problemstilling;

Hvilke betydning har livets brytninger innenfor kristen formatio?

1.2.1 Begrepsavklaringer

En kan si at denne problemstillingen består av to brennpunkter; livets brytninger og kristen formatio. Begge disse begrepene krever en nærmere forklaring.

Når jeg skriver “*livets brytninger*” er dette forstått som et overordnet uttrykk for menneskers opplevelser og erfaringer av at livet innebærer oppbrudd og splittelse, og at det kan være vanskelig, konfliktfylt og smertefullt å leve. I litteraturen til Kenneth Leech er disse vonde og krevende erfaringene først og fremst knyttet opp mot menneskets relasjon til Gud, seg selv og sine medmennesker. Livets brytninger er derfor hovedsakelig å forstå som et relasjonelt begrep også i denne avhandlingen. Leech benytter et mangfold av ord og uttrykk for å beskrive slike erfaringer, mest vanlig er kanskje de engelske ordene - “struggle”, “suffering”, “conflict” og “tension”. I avhandlingen vil jeg derfor på samme måte gjøre bruk av flere ulike ord i omtalen av menneskets opplevelser av “livets brytninger”, noe som gjenspeiler den vide og overordnede forståelsen av dette begrepet.

Ordet “formatio” er latinsk og betyr forming eller dannelses.⁷ *Kristen formatio* omhandler dermed et dynamisk element innenfor kristen spiritualitet; en stadig bevegelse mot Gud, hvor mennesket formes til likhet med Jesus Kristus, ved Den Hellige Ånd, i det kristne fellesskapet. Begrepet er delvis omdiskutert når det gjelder forholdet mellom Guds virke og menneskets virke i prosessen av formatio. Likevel er det vanlig å legge til grunn både en

⁷ Kenneth Leech bruker det engelske ordet, “formation” eller “spiritual formation”. Jeg velger likevel å holde meg til det latinske begrepet, da en oversettelse til det norske ordet “dannelses” i større grad gir rom for misforståelser ut fra den mer alminnelige bruken av dette ordet i norsk dagligtale. Når “formatio” står alene trenger det i prinsippet ikke være uttrykk for en positiv forming av mennesket (jf. Schwanda, 2011: s. 452-453). I denne avhandlingen er formatio derimot utelukkende forstått som kristen formatio, også når uttrykket står alene.

menneskelig og guddommelig innvirkning på prosessen. Kristen formatio er altså et uttrykk for en livslang vandring hvor mennesket formes til å bli mer lik Jesus, og er dermed et uttrykk for kristent disippelsskap.⁸

Denne prosessen, eller vandringen, kan også beskrives som transformasjon og forvandling, åndelig vekst, modning og utvikling. I avhandlingen vil dette stå som tilnærmet synonyme begreper som jeg kommer til å bruke om hverandre, noe også Leech gjør i sitt forfatterskap.⁹ Formatio har likevel en mer teologisk tilknytning og klang, som er årsaken til at dette vil være mitt primærbegrep for å uttrykke avhandlingens anliggende om menneskets bevegelse mot Gud.

1.3 Materiale, avgrensning og struktur

1.3.1 Materialet

I denne avhandling vil jeg gjøre en analyse av Kenneth Leech sitt uttrykk for den betydning livets brytninger har innenfor kristen formatio. Leech har skrevet en rekke bøker, og ut fra bøkernes relevans for denne tematikken har jeg valgt ut fire av dem som primærlitteratur for oppgaven.¹⁰ De mest kjente bøkene han har skrevet består av en triologi som i særskilt grad omhandler kristen spiritualitet;¹¹ *“Soul Friend. Spiritual Direction in the Modern World”* (2001 [1977]),¹² *“True Prayer. An Invitation to Christian Spirituality”* (1995 [1980])¹³ og *“Experiencing God. Theology as Spirituality”* (2002 [1985]).¹⁴ Den fjerde boken jeg har valgt å ta utgangspunkt i for analysen er *“Spirituality and Pastoral Care”* (1989),¹⁵ da jeg fant en del relevant stoff for min problemstilling i denne boken. Når jeg videre i avhandlingen henviser til bøkene til Kenneth Leech, hans forfatterskap eller litteratur, er det disse fire bøkene jeg refererer til dersom jeg ikke påpeker noe annet.

⁸ Schwanda, 2011: s. 452-453; Se også Wilhoit, 2008: s. 15-36

⁹ Leech bruker blant annet begrepene ”transformation,” ”spiritual growth,” ”progress,” ”maturity” og ”change” ved siden av ”spiritual formation”

¹⁰ På bakgrunn av rammene for denne avhandlingen måtte jeg begrense primærlitteraturen til disse fire bøkene, som jeg altså anser som de mest sentrale i henhold til min problemstilling.

¹¹ Leech, 2002: s. vii

¹² Morehouse Publishing, Harrisburg

¹³ Ibid

¹⁴ Wipf and Stock Publishers, Eugene

¹⁵ Ibid

Til tross for at disse bøkene har kristen spiritualitet som felles tema, tar de utgangspunkt i nokså forskjellige spørsmål og emner innenfor dette feltet, som bøkens titler også tilsier. Ingen av bøkene til Leech tar opp forholdet mellom livets brytninger og kristen formatio som overordnet tematikk, men derimot tema som åndelig veiledning, bønn, forholdet mellom spiritualitet og teologi, spiritualitet og sjelesorg. Likevel mener jeg å finne et felles anliggende i bøkene, en gjennomgående rød tråd, som omhandler problemstillingens tematikk.

Leech skriver ikke lærebøker i kristen spiritualitet, men ønsker å nå mennesker med interesse for temaet utenfor den akademiske settingen.¹⁶ Dette preger bøkene hans på den måten at de til en viss grad har et populærvitenskapelig preg i innhold og utforming, først og fremst ved at de gir en sammenfattende fremstilling av komplekse teologiske grunntanker. Leech sin teologiske bakgrunn og kompetanse er likevel tydelig til stede i hans forfatterskap, han gir en normativ fremstilling av sine anliggender og gjennomgående i alle sine bøker henviser han til fagteologisk, historisk og normativt kildematerialet innenfor kirken og den kristne tradisjonen. Jeg ser derfor ikke på dette som et stort problem, annet enn at jeg er bevisst hans noe knappe behandling av teologiske fundament for spiritualiteten.

1.3.2 Avgrensning

Denne avhandlingen er skrevet innenfor rammene av kristen spiritualitet, og vil først og fremst være en analyse av brytningers betydning innenfor kristen formatio slik det fremstår i Kenneth Leech sine bøker.

Ved gjennomlesningen av Leech sine bøker ble det klart for meg at det ikke er mulig, innenfor rammene av en spesialavhandling, å gå grundig inn på alle de sidene ved det kristne livet og den religiøse praksisen som innebærer brytninger og åndelig vekst i hans litteratur. Av den grunn har jeg valgt å ta utgangspunkt i de praksisene og erfaringene Leech trekker fram som jeg mener har størst relevans for både å kunne besvare avhandlingens problemstilling på best mulig måte, og gi en god helhetlig fremstilling av tematikken.

Jeg kommer ikke til å gå i dybden på andre teologers oppfatninger av forholdet mellom livets brytninger og kristen formatio, men i oppgavens drøftingskapittel vil jeg imidlertid fremholde

¹⁶ Leech, 1995: s. 1; Leech, 2002: s. vii

enkelte innvendinger mot Leech sin beskrivelse av tematikken som finnes innenfor annen teologisk litteratur. Jeg vil også trekke inn min egen teologiske forståelse, forankret i Bibelen og luthersk lære. I drøftingskapittelet har jeg også sett meg nødt til å utelate enkelte temaer som kunne vært aktuelle å diskutere. Jeg mener likevel at de elementene jeg har funnet plass til i drøftingen er de mest relevante for avhandlingens problemstilling.

1.3.3 Avhandlingens struktur

Jeg har valgt å strukturere denne avhandlingen ut fra et overordnet perspektiv på kristen formatio slik jeg mener å finne det hos Kenneth Leech. For å gi en mest mulig oversiktlig framstilling av analysen vil jeg legge den fram i tre kapitler innenfor oppgavens hoveddel, hvor jeg redegjør for følgende;

- I. Guds bevegelse mot mennesket – innebærer brytning og står som forutsetning for kristen spiritualitet og formatio
- II. Kristen formatio, som menneskets gjensvar og bevegelse mot Gud, innebærer brytninger i relasjon til Gud, seg selv og sin neste
- III. Konkrete eksempler på at menneskets bevegelse mot Gud innebærer brytninger

Jeg mener at denne strukturen er godt egnet til å gi uttrykk for den betydningen Leech legger i livets brytninger innenfor kristen formatio. Ved å sette brytningen inn i et større perspektiv av Guds bevegelse mot mennesket, og menneskets bevegelse mot Gud, synes jeg Leech sin vektlegging av brytningers gjennomgripende rolle innenfor kristen spiritualitet og formatio kommer tydelig fram.

I avhandlingens femte kapittel vil jeg drøfte og problematisere Leech sin sterke vektlegging av forholdet mellom livets brytninger og kristen formatio, blant annet på bakgrunn av hans begrunnelse og forankring for sin forståelse. Avslutningsvis, i kapittel 6, skal jeg gi en kort sammenfatning av analysen og drøftingen, og forsøke å fatte en konklusjon på avhandlingens problemstilling.

1.4 Metode

Metoden jeg har jobbet ut ifra i forbindelse med denne oppgaven er en *hermeneutisk tekstanalyse* av det utvalgte materialet til Kenneth Leech, hvor jeg kun forholder meg til det foreliggende teoretiske stoffet. Et svar på problemstillingen vil derfor ikke avhenge av ytterligere data. I forbindelse med fortolkning av tekster er det en rekke utfordringer en bør være seg bevisst og ta hensyn til. Det er derfor nødvendig å innta et metaperspektiv på sin egen arbeidsprosess og fortolkning, hvor man blant annet spør seg selv hvorfor en gjør som en gjør.

Jeg har tatt utgangspunkt i en filosofisk hermeneutikk, som ofte tilknyttes Hans-Georg Gadamer, som primært forutsetter at en teksts mening er å finne i teksten – i den saken som fremstilles. Det vil si at jeg i og for seg ikke er opptatt av hva Leech mener med sine tekster, men først og fremst de sakene som uttrykkes i bøkene hans. En av fordelene med en slik innfallsvinkel er at den har et normativt siktemål, hvor den retter seg mot sannhetsgehalten i teksten, og slik åpner for at tekstene kan utfordre ens egen forståelsesramme.¹⁷ Dette forutsetter riktignok at man velger tekster som kan utfordre ens fordommer, gjerne tekster som sier noe grunnleggende om menneskesyn og virkelighetsoppfattelse. Det er også viktig at en spør såkalte ekte spørsmål, der svaret ikke er gitt på forhånd, og en dermed er åpen for å la seg utfordre av teksten.¹⁸ På bakgrunn av at kristen spiritualitet som teologisk fagfelt er relativt nytt for meg, og at livets brytninger innenfor kristen formatio ikke har vært et fremtredende tema i min teologiske forståelse, vil jeg absolutt si at jeg har møtt litteraturen til Kenneth Leech både med ekte spørsmål og vilje til å la meg utfordre i min oppfatning av et livet i etterfølgelse av Jesus.

Ingen tekster er derimot umiddelbart tilgjengelige for oss, men tolkes og forstås på bakgrunn av ens egen forståelsesramme, også kalt horisont.¹⁹ Det ultimate mål for den hermeneutiske tekstanalysen vil dermed være en horisontsammensmelting, en bevegelse mot enhetlig oppfatning av tekstens problemkontekst. Hvorvidt en fullstendig sammensmelting av leserens og tekstens forståelsesramme er en reell mulighet, er heller tvilsomt. En bevegelse mot dette kan derimot bare skje så lenge jeg, som tekstens tolker, er klar over mine egne fordommer,

¹⁷ Wetlesen, 1983: s. 220-201

¹⁸ Ibid: s. 222-225

¹⁹ Ulstein, 2006: s. 120

eller med andre ord den forforståelsen som jeg møter teksten med. Fordommene er ikke uttrykk for noe negativt i denne sammenheng, men for de meningene vi allerede har, og er derfor grunnleggende viktig å være seg bevisst for å kunne fordype sin forståelse i møte med andre meninger og oppfatninger.²⁰ Dette samsvarer i høy grad med den erfaringen jeg har gjort meg med analytisk arbeid i og med denne avhandlingen, som en stadig brytning mellom egne- og tekstens meninger. Blant annet merket jeg etter hvert en stor forventning i meg om at Kenneth Leech ville understreke brytningens betydning innenfor kristen formatio i sine tekster. Dette gjorde at jeg hele tiden måtte være bevisst på å ikke la min forventning til tekstene styre min tolkning av deres anliggende når det kom til oppgavens problemstilling. Hvorvidt jeg har lyktes med dette er vanskelig å si, men jeg opplever uansett at dette arbeidet har gitt meg en dypere forståelse av avhandlingens tematikk.

Hermeneutikk er naturligvis et så stort fagfelt at dette bare vil være en forsiktig skraping på overflaten, likevel er det et siste poeng jeg må trekke fram i denne korte fremstillingen. Tekstanalyse vil nemlig alltid være preget av en sirkulær bevegelse hvor bedre forståelse av teksters enkeltdeler vil lede til en større forståelse av tekstenes helhet, som igjen gir økt kunnskap om enkeltdelene, og så videre.²¹ Dette er prinsippet bak den hermeneutiske sirkel, som i høyeste grad har skapt hodebry for meg i møte med Leech sitt forfatterskap, ettersom man forstår mer, jo mer man leser. Det er uansett dette poenget – at helheten forstås ut fra delene, og delene ut fra helheten – jeg har forsøkt å få fram ved å strukturere oppgaven ut fra et overordnede perspektiv på kristen spiritualitet og formatio, slik jeg finner det i litteraturen til Leech, før jeg går nærmere inn på konkrete eksempler ved kristen praksis og erfaring som innebærer brytninger.

1.5 Kristen spiritualitet

Ettersom denne avhandlingen er skrevet innenfor rammene av kristen spiritualitet vil det være naturlig å gi en kort introduksjon av dette fagfeltet.²² Kristen spiritualitet kan først og fremst beskrives som en holistisk forståelse av livet med den levende Gud. En slik holistisk forståelse av spiritualiteten gir rom for erfaringer og følelser av Guds nærvær, kjærlighet og

²⁰ Ulstein, 2006: s. 123-125; Wetlesen, 1983: s. 226-232

²¹ Ulstein, 2006: s. 124; Wetlesen, 1983: s. 235-236

²² Ordet "spiritualitet" er et omdiskutert og mangfoldig begrep (jf. Downey, 1997: s. 5-26; Olsen, 2013: s. 19-20; Sheldrake, 2007: s. 1-2). Jeg vil ikke ha anledning til å gå nærmere inn på generelle oppfatninger av begrepet her, men forutsetter at det forstås innenfor en kristen horisont.

omsorg i menneskers liv. Samtidig innebefatter det religiøs praksis og erfaring i et større perspektiv; det kan være erfaring av Guds fravær eller kamp med Gud, livet i det kristne fellesskapet, tjeneste, solidaritet, bønn, bot og omvendelse, med mer. Kristen spiritualitet handler altså grunnleggende sett om livet som kristen i sin helhet; mennesker som i fellesskapet av de troende lever et liv i åndelig modning og etterfølgelse av Jesus Kristus, ved Den Hellige Ånd.²³ Av dette vil jeg holde fram at kristen spiritualitet ikke er noe en først og fremst kan lese seg fram til en forståelse av, men et liv som må leves.

Som jeg var inne på innledningsvis i oppgaven, er man innenfor forskningen opptatt av forholdet mellom teologi og spiritualitet. Dette tolkes ulikt i spiritualitetslitteraturen – enkelte hevder sterkt at de ikke kan skilles fra hverandre, mens andre understreker at spiritualiteten står fritt i forhold til teologien.²⁴ En slik splittelse mellom dem synes primært å oppstå innenfor den vestlige protestantismen, noe blant annet Kenneth Leech omtaler som katastrofalt.²⁵ Det er likevel, slik jeg oppfatter det, nokså bred enighet i dag om at det er et gjensidig forhold mellom teologi, som læreinnholdet i den kristne tro, og kristen spiritualitet, som religiøs praksis og erfaring.²⁶ At forholdet mellom teologi og spiritualitet forstås gjensidig betyr ikke nødvendigvis at man forstår læren og erfaringen som helt likestilte elementer for kristen tro og lære, men at de begge virker inn på hverandre og må holdes sammen for å gi en fullstendig teologisk forståelse. Det kan altså forstås ut fra et dialektisk forhold hvor læren i den kristne tro og erfaringen kan utfylle, bekrefte og kritisere hverandre. Denne dialektiske tilnærmingen til forholdet mellom teologi og spiritualitet synes jeg er tilstede i Kenneth Leech sitt forfatterskap innenfor kristen spiritualitet, som jeg nå vil gi en analyse av på bakgrunn av avhandlingens problemstilling.

²³ Downey, 1997: s. 30-31; Scorgie, 2011: s. 27-28

²⁴ Olsen, 2013: s. 26

²⁵ Leech, 2002: s. 175, se også Engedal, 2003: s. 55

²⁶ Jf. Downey, 1997: s. 124-125; Engedal, 2003: s. 54-55; McGrath, 1999: s. 9

Kapittel 2: Analyse – Teologisk fundament for kristen spiritualitet

I analysen av bøkene til Kenneth Leech har det blitt klart for meg at det gjennomgående i hans forfatterskap ligger et teologisk fundament til grunn for hans tekster om kristen spiritualitet. Jeg vil derfor bruke dette første kapittelet i analysen på å løfte fram noen teologiske hovedanliggender fra de aktuelle bøkene, og slik legge et nødvendig grunnlag for å kunne svare på min problemstilling.

I det følgende vil jeg først se på Leech sin vektlegging av inkarnasjonen, en av de teologiske dogmene og trossannhetene som synes å være helt vesentlig for hans oppfatning av kristen spiritualitet. Videre skal jeg forsøke å gi en innføring i Leech sine tekster om Guds rike, dets sentrale plass i Jesu liv og forkynnelse, og ikke minst viktigheten av Guds rike for Kristi etterfølgere. Deretter vil jeg se på hans tolkning og forståelse av korsets betydning for kristen spiritualitet og brytning, før jeg til slutt vil gi en kort innføring i hans forståelse av kirken som Kristi kropp.

2.1 Inkarnasjonen

Ingen inkarnasjon, ingen kristendom. Så basalt kan naturligvis inkarnasjonens grunnleggende betydning for kristen tro uttrykkes. At ”Ordet ble menneske og tok bolig i blant oss” er en hjørnestein innenfor kristen tro og lære, men det har også dype implikasjoner for hva det vil si å leve som kristen i dag - den kristne spiritualiteten og kristen formatio. Inkarnasjonen sier noe om selve livet her på jorden, hva som verdsettes og hva som er dets mål. Denne teologiske grunnpilaren er så sentral for Leech sin beskrivelse av kristen spiritualitet og formatio at jeg ikke kunne komme utenom en innføring i hans betegnelse av dette mysteriet. Det er, sammen med hans oppfatning av Guds rike og Jesu død, et stadig tilbakevendende tema i hans bøker, og flere av hans hovedanliggender innenfor kristen formatio forankres i teologien rundt dette. Kjennskap til Leech sin forklaring av inkarnasjonen er derfor en nødvendig forutsetning for å kunne gi en adekvat besvarelse av min problemstilling i lys av hans forfatterskap.

At Gud ble menneske betyr at Gud ble en del av denne verden. Dette er inkarnasjonens paradoks, eller skandale, som den tidlige kirken kjempet med i lang tid - hvordan kan Gud bli

det han ikke er? Hvordan kan det evige underlegges temporale begrensninger? Det er gjort flere forsøk på å løse dette ”problemet” opp gjennom kirkens historie. Nokså forenklet kan man si at de to vanligste løsningene, ved siden av den klassiske to-natur-læren, har vært enten en vektlegging av Jesu menneskelige side på en måte som har avvist hans fulle del i guddommen. Eller at man har fremhevet Jesu guddommelighet på en måte som underordnet det menneskelige, kroppen, til bare å være et skall eller en midlertidig bolig for guddommen. Begge disse løsningsforslagene har den påstanden til felles at det guddommelige ikke er fullt ut forenlig med materien, og at Gud derfor ikke kan ha blitt en del av denne verden i fysisk forstand gjennom inkarnasjon. Som motstandere av slik kristologi finner vi blant annet flere av de sentrale kirkefedrene, som Ignatius av Antiokia, Tertullian, Ireneus og Gregor av Nyssa. Alle vektla de inkarnasjonen og Kristi kroppslige lidelse, død og oppstandelse som grunnleggende for kristologien og helt nødvendig for dens rolle i menneskets frelse og gjenopprettelse.²⁷ Leech oppsummerer det slik;

”It was necessary for salvation and for spiritual integrity that the whole of humanity in all its complex make-up should have been assumed and taken into God, and thus saved and healed in its entirety.”²⁸

For å frelse mennesket måtte Kristus altså ta del i hele den menneskelige naturen, ikke bare deler av den. På synodemøtet i Kalkedon i år 451 ble Kirkens paradoksale lære om Jesu to naturer utarbeidet og fastslått etter lange diskusjoner. Inkarnasjonen ble forstått som at Gud ikledde seg menneskehetens kjøtt og blod, og at det guddommelige på en slik måte ble forenet med den menneskelige natur - at Gud ble en del av denne verden.²⁹

Til tross for inkarnasjonens fundamentale stilling i teologien peker Leech på en rekke tilfeller av kristen teologi og spiritualitet de siste 2000 år som ikke synes å ta Guds legemliggjørelse tilstrekkelig på alvor, noe som har resultert i ulike forvregninger av den kristne tro og det kristne livet. Særlig innenfor vest-kirkens teologi og tradisjon har mye av spiritualiteten og den kristne formatio vært preget av en undertrykkelse av kroppslige og materialistiske gleder og følelser som begjær, seksualitet, kunst og skjønnhet. Kroppen ble regnet som ustabil og upålitelig, og kristne måtte derfor navigere sine liv etter fornuften og intellektet alene.

²⁷ Leech, 2002: s. 237-239

²⁸ Ibid: s. 239

²⁹ Ibid: s. 136-142

”Not the body, but the mind, was man made in the image of God.”³⁰

Kroppen ble altså oppfattet å tilhøre en lavere rang i tilværelsen. En slik devaluering av det kroppslige som oppstod innfor mye vestlig teologi har tydelige gnostiske trekk ved seg, på den måten at synden knyttes opp mot materien, og frelsen i stor grad handler om sjelens frigjørelse. Kristen spiritualitet og *formatio* blir dermed hovedsakelig knyttet til menneskets indre liv.³¹

En slik forståelse av kristen spiritualitet argumenterer Kenneth Leech sterkt imot. At Gud ble mennesket fordrer tvert i mot en materiell og holistisk spiritualitet, som avviser dualismens skille mellom kropp og sjel, ånd og materie, og devalueringen av det kroppslige. Guds inkarnasjon er en bekreftelse på hele menneskets verdi, at også menneskekroppen i høyeste grad angår Gud.

”The word Man is not applied to either soul or body separately, but to both together, since together they have been created in the image of God.”³²

Kropp og sjel kan ikke skilles - sammen tar de del i Guds frelse, sammen er de gjenstand for gjenopprettelse og transformasjon, og sammen er kroppen og sjelen grunnlaget for menneskets fellesskap og relasjon med den treenige Gud.³³ Leech påpeker dermed at inkarnasjonen og dens verdsetting av materien danner grunnlaget for både kristen mystikk og for kristent sosialt engasjement.

”The doctrine of the Incarnation ... is the basis both of Christian mysticism and of Christian social action.”³⁴

2.1.1 Inkarnasjonen og kristen mystikk

Sentralt i katolsk og ortodoks mystikk står ideen om menneskets guddommeliggjøring (theosis/deification), som har sin basis i inkarnasjonen. *”God became what we are to make us what he is”³⁵* Denne enheten med Gud er dypest sett et mysterium som innebærer en anerkjennelse av at Bibelens Gud på samme tid er uoppnåelig og nærværende. Mennesket kan

³⁰ Leech, 2002: s. 152

³¹ Ibid: s. 242-243. 251-253

³² Ibid: s. 242

³³ Leech, 1995: s. 76-77

³⁴ Ibid: s. 77

³⁵ Leech, 2002: s. 238

ikke se Gud, likevel er kjennskap og intimitet mulig i relasjon til ham. Denne relasjonen er ikke å forstå som kunnskap om Gud, men et kjennskap som har sitt grunnlag i at Gud ble menneske og at mennesker dermed får del i ham.

”Prayer then is the interiorizing of the Incarnation. The Word is to become enfleshed in me. Bethlehem is here... and the adoration of Emmanuel, God with us, must be a daily and continuous event.”³⁶

Enheten mellom Gud og mennesket sammenlignes av mystikerne med forholdet mellom ild og glødende jern. Guddommeliggjørelsen må ikke forstås slik at mennesket blir helt lik Gud, men som en transformasjon til sann menneskelighet, liksom Gud har åpenbart sitt sanne bilde i menneskeheten gjennom Jesus Kristus. Det er altså ikke mulig å gjøre et skarpt skille mellom teologi og antropologi, mennesket var fra skapelsen av i Guds bilde og inkarnasjonen blir slik den ultimate bekreftelsen og gjenopprettelsen av denne nære relasjonen mellom Gud og mennesket. Slik jeg forstår Leech innebærer denne sanne menneskeligheten en stadig søken etter fordypet gudsrelasjon, *”exploration into God,”³⁷* som bærer med seg en dyp endring av menneskets individuelle bevissthet og en radikal solidaritet overfor ens medmennesker, samfunnet og hele skaperverket.³⁸

2.1.2 Inkarnasjonen og kristent sosialt engasjement

Inkarnasjonen lærer oss altså at kristen spiritualitet må være en jordnær spiritualitet, det handler om å være menneske og medmenneske. Lik Kristus fornedret seg selv og tok på seg en tjeners skikkelse, handler kristen spiritualitet om tjenersinn. Ved at universets Gud ble menneske, en del av et undertrykt folkeslag og en okkupert nasjon, blir Gud stående i solidaritet med alle verdens fattige og undertrykte. Kristen spiritualitet er derfor å ta del i hans fattigdom og undertrykkelse, og å følge Jesu eksempel i å skape rettferdighet på jorden. Slik blir Matteus 25, 34-40 en viktig pekepinn på hva del vil si å være en etterfølger av Jesus; å mette de som sulter, gi drikke til de som tørster, ta imot fremmede, se til syke og besøke de fengslede – ”Sannelig, jeg sier dere: det dere gjorde mot én av disse mine minste søsken, har dere gjort mot meg.”³⁹ Kenneth Leech peker nettopp på dette når han sier;

³⁶ Leech, 1995: s. 13

³⁷ Ibid: s. 14

³⁸ Ibid: s. 11-14. 76-77

³⁹ Matt. 25,40

”To fail to recognize Christ in the hungry and thirsty, in the stranger and the naked, in the sick and the prisoner, is to deny the Incarnation.”⁴⁰

Slik Leech uttrykker det legger inkarnasjonen grunnlaget for en spiritualitet som ikke bare omhandler det sjelelige, men også det kroppslige, det jordiske og materialistiske. I og med inkarnasjonen fremholdes verdien av menneskets fysiske realiteter og skaper et nytt utgangspunkt for engasjement og forpliktelse til handling og sosialt arbeid i en sønderbrutt verden. Inkarnasjonen bør derfor være en drivkraft for kirken til å tjene Kristus i sine medmennesker - de sosialt utstøtte, fattige og nedbrutte.⁴¹ Leech påpeker at en nødvendig konsekvens av å ta Guds legemliggjørelse på alvor er at man, i motsetning til å trekke seg ut av verden slik mye kristen spiritualitet i praksis har bidratt til, går inn i verden og samfunnet rundt seg med dyp kjærlighet og medlidenhet til alt det skapte, og ser etter Kristi ansikt i alle mennesker en møter på veien.⁴²

”It is this awareness of the universal Christ, ‘lovely in eyes not his’, the hidden Christ manifest in the hearts of his sisters and brothers, which is at the heart of an incarnational spirituality.”⁴³

Inkarnasjonens betydning for kristen spiritualitet og mystikk kan i Kenneth Leech sin litteratur ikke overvurderes. Den utfordrer mennesket i dets relasjon til Gud, seg selv, sine medmennesker og alt det skapte. Da ”Ordet ble mennesket”⁴⁴, åpenbarte Gud seg for sitt skaperverk, men også den sanne menneskelighet og medmenneskelighet ble åpenbart i og med mannen fra Nasaret.

2.2 Guds rike

Nært knyttet opp til sin forståelse av inkarnasjonen, fremholder Leech den sentrale betydningen av Guds rike for kristen spiritualitet. Forkynnelsen av Guds rike er utvilsomt helt essensielt i Jesu evangelium,⁴⁵ og et tema som går som en rød tråd gjennom hele Det nye testamentet. Hvordan en skal forstå Jesu ord om Guds rike og dets implikasjoner for kristent liv og lære har derimot vært et omdiskutert felt innenfor kirke og teologi. Noe polemisert kan

⁴⁰ Leech, 1995: s. 73-74

⁴¹ Leech, 1989: s. 38-41

⁴² Leech, 2002: s. 245-246

⁴³ Ibid: s. 246

⁴⁴ Joh. 1,14

⁴⁵ Leech, 2002: s. 81

man kanskje sette opp to ytterpunkter hvor Guds rike forstås enten som en åndelig og eskatologisk dimensjon, eller som en konkret virkelighet en skal strekke seg etter – noe som har med denne verden å gjøre. En vanlig måte å snakke om Guds rike på i teologien i dag innebærer likevel en anerkjennelse av begge disse posisjonene, blant annet ut fra formelen, ”allerede, enda ikke”. Kenneth Leech synes i sine bøker å gi uttrykk for noe av det samme, samtidig som han synes å vektlegge Guds rikets sosiale og politiske betydning og utfordring for kristen spiritualitet her og nå;

”The Kingdom of God is certainly more than a transformed social order: but it can hardly be less.”⁴⁶

Guds rike har slik Leech beskriver det en avgjørende betydning for verden slik vi kjenner den. På samme måte som inkarnasjonen viser Guds involvering i skaperverket og relasjon til mennesket, innebærer også Jesu forkynnelse om Guds rike en forståelse av Guds nærvær i verden. Som tegn på at Guds rike er kommet nær viser Jesus til seg selv og sin gjerning – det gode som overvinner det onde, helbredelser, godt nytt for de fattige og frelsens gave.⁴⁷ I all omvendelse til Kristus ligger det derfor et sosialt aspekt i å realisere Guds rike på jorden, fordi all kristen spiritualitet handler om etterfølgelse av Jesus Kristus.

”To follow the way of the Kingdom is therefore to follow him who fed the hungry, healed the sick, befriended the outcast, and blessed the peacemakers.”⁴⁸

En redusering av Guds rike til bare å omhandle et framtidig håp og en personlig erfaring står derimot i fare for å opprettholde “status quo” når det kommer til samfunnsutfordringer som fattigdom, undertrykkelse og urettferdighet. Aktiv respons på slike utfordringer er derfor den viktigste testen på kirkens spiritualitet og hengivenhet i arbeidet for Guds rike på jorden.⁴⁹

”So the test of spirituality is a practical test, and particularly the test of attitude to the poor.”⁵⁰

Kenneth Leech fremstiller dermed Guds rike som selve hjertet i Jesu forkynnelse.

⁴⁶ Leech, 1989: s. 37

⁴⁷ Leech, 1995: s. 71-72

⁴⁸ Ibid: s. 73

⁴⁹ Leech, 1989: s. 37-38; Leech, 1995: s. 72-73; Leech, 2002: s. 78-81

⁵⁰ Leech, 1995: s.72

2.3 Kristi kors

Jesu død på korset er utvilsomt helt essensielt ved kristen tro og lære. Dette er naturligvis også et gjennomgripende tema i Leech sine bøker, og et særlig relevant poeng for min problemstilling. Jesu død blir stående som et klimaks når det kommer til Guds deltakelse i- og oppgjør med menneskehetens lidelse, og dermed som en viktig del av den kristne spiritualitetens forståelse av livets brytninger.

2.3.1 Korsets teologi

I og med korsfestelsen av Jesus fra Nasaret må vi på bakgrunn av inkarnasjonen trekke den slutningen at Gud led og døde på korset. Dette poenget er helt sentralt innenfor kirkens tro og lære fordi det danner grunnlaget for menneskehetens frelse og forsoning med Gud.

”Christians hold that in the event of Calvary, God entered the darkness of human pain and changed it, made it glorious and redemptive, made it the instrument of deliverance and transformation.”⁵¹

Jesu seier over døden ble starten på en ny æra, og satte lidelse og død i et nytt perspektiv; ”Ved hans sår ble dere helbredet.”⁵² Uten korset ville mennesker stått uten håp om gjenopprettelse og frelse, men ved Guds død fikk mennesket liv.⁵³ Leech understreker at frelsen i Det nye testamentet først og fremst innebærer en gjenopprettelse av relasjonen mellom Gud og mennesket, og det er denne gudsrelasjonen som legger hele grunnlaget for den kristne spiritualiteten. Den direkte forsoningen, gjennom lidelse og død, blir starten på en prosess av helliggjørelse og transformasjon for det kristne fellesskapet.⁵⁴

Guds involvering i menneskeheten fra skapelsen, videre gjennom inkarnasjonen, Jesu liv og Jesu død, betyr at Gud er nærværende i verdens nød og menneskers lidelse. Leech holder frem at den kristne Gud er og blir en lidende og medlidende Gud helt til frigjørelsen og frelsen er fullendt. Gud er dermed ingen apatisk gud som har trukket seg ut av verden, men han er lidenskapelig involvert i sitt skaperverk;⁵⁵ ”... *God remains a suffering God, a passionate*

⁵¹ Leech, 2002: s. 300

⁵² 1.Pet 2,24

⁵³ Leech, 2002: s. 300-301

⁵⁴ Ibid: s. 306-308

⁵⁵ Ibid: s. 299-301

God.”⁵⁶ Denne forståelsen av Gud må ha dyptgående konsekvenser for kirkens respons i møte med den andres sår og smerte;

*”God bears in his heart all the wounds of the human family, and it is through the encounter with pain and suffering that we come to see the meaning of God’s presence in the world.”*⁵⁷

Leech fremholder at Jesu død ikke bare kan forstås religiøst, men at korsfestelsen også var en politisk handling som respons på Jesu offentlige gjerning og hans forkynnelse av Guds rike som en ny og forvandlet sosial orden. Jesu, så å si, politiske budskap innebar blant annet selvoppofrende kjærlighet og oppreisning for de fattige og undertrykte. Dette betyr, slik Leech fremstiller det, at frelsen ikke kan reduseres til kun å omhandle en indre erfaring med utenomjordiske konsekvenser, men også handler om Guds virke i verden. For kirken, som er Kristi kropp, er dette derfor en formaning til solidaritet med omverdenens lidelse og nød;⁵⁸

*”A Church identified with the cross as the pivotal point of its theology must stand over against its surrounding culture and environment, and see God revealed in weakness and God-forsakenness, in darkness and negation. The theology of the cross is a theology of contradiction, of protest, of conflict, a theology which refuses an easy conformity with conventional norms and attitudes.”*⁵⁹

Et liv som etterfølger av Jesus, er et liv på korsets vei. Verken den kristne læren eller praksisen kan la være å forholde seg til dette paradokset som vi finner i selve kjernen av kristendommen, at lyset åpenbares i mørket. Kirkens teologi og kirkens spiritualitet er med andre ord bundet til korset. Jesus Kristus gikk ned i avgrunnen, i menneskehetens mørke, med lys og liv. Denne handlingen er derimot ikke forstått som en engangshendelse; i og med troen og dåpen får mennesker del i Jesu død og oppstandelse, lever ikke lenger selv, men Kristus lever i dem – og slik kan Guds lys fortsette å skinne i mørket.⁶⁰

⁵⁶ Leech, 2002: s. 300

⁵⁷ Ibid: s. 303

⁵⁸ Ibid: s. 312-313

⁵⁹ Ibid: s. 313-314

⁶⁰ Ibid: s. 314-316

2.3.2 Disippelskapets kors

Jesus sa; *”Om noen vil følge etter meg, må han fornekte seg selv og ta sitt kors opp...”*⁶¹ Dette henspiller Leech på når han skriver at det å være en kristen er å være en etterfølger av den korsfestede. Korsets teologi er en praktisk teologi. Leech trekker fram Paulus som i 2. Kor 1,5 fremholder at livet som kristen innebærer å ta del i Jesu lidelse. Han refererer også til Dietrich Bonhoeffer som sier;

*”the disciple is a disciple only in so far as he shares his Lord’s sufferings and rejection and crucifixion.”*⁶²

At dette handler om kristen spiritualitet er klart, men hva betyr det i praksis å dele Jesu lidelse og ta opp sitt kors? Leech skriver for det første at det ikke handler om å imitere Jesu lidelse, men å ta del den. Gjennom dåpen, som deltakelse i Jesu død og oppstandelse, kalles den troende til å delta i Guds bevegelse mot menneskeheten, liksom Jesu død på korset åpenbarte Guds lidenskap for hver enkelt menneske. For kristen spiritualitet betyr dette i praksis en kjærlighet som retter seg ut mot medmennesket, og da særlig mot de som lider og har det vondt, hos de hvor Jesu sår og smerte blir synlig i verden.⁶³

For det andre synliggjøres og konkretiseres disippelskapets kors gjennom sjelesorg og åndelig veiledning, når en troende får være med på pilgrimsreisen til en bror eller søster i Kristus.

*”It calls for a real identification with the crucified in every person, and lays upon us a burden which can often be terrifying.”*⁶⁴

Det koster å bry seg om den andre, å gå inn i mørket og lidelsen til et medmennesket. Det kan både gi avsmak, være urovekkende og skremmende. Likevel kan aldri, og skal aldri, sjelesorgen forsøke å fjerne smerten, men heller sette fingeren på den. For brytningene i livet er, ut fra Leech sin beskrivelse, en del av vår menneskelige tilstand og nødvendig for helbredelse og frelse. Oppdagelsen av dette er utgangspunkt for all frigjørelse. Sjelesorg og

⁶¹ Matt. 16,24

⁶² Leech, 2002: s. 316 – sitat av Bonhoeffer

⁶³ Ibid: s. 316-318

⁶⁴ Ibid: s. 320

åndelig veiledning må derfor alltid være drevet av korsets lidenskap, og i solidaritet med den lidende Kristus.⁶⁵

Av disse grunnene oppsummerer til slutt Leech med at korset må stå som hjertet i både kristen teologi og kristen spiritualitet, sentrum for all kristen praksis og erfaring.⁶⁶

2.4 Kristi kropp

Som siste poeng ved Kenneth Leech sitt uttrykk for spiritualitetens teologiske fundament vil jeg kort trekke fram læren om kirken som Kristi kropp. Det er innenfor rammene av kirken at kristen spiritualitet finner sted, og ekklesiologien har derfor en viktig betydning for forståelsen av spiritualiteten.

2.4.1 Fellesskapet og sosial spiritualitet

I og med troen og dåpen blir man del av et nytt folk, et nytt fellesskap – man blir et lem på Kristi kropp. Å være kristen er dermed noe mer enn en erfaring av personlig frelse, det er erfaring av fellesskap i Kristus. Som Kristi kropp står alle troende i solidaritet med hverandre, for om et lem lider, lider alle.⁶⁷

”In speaking of the Church, we are thus not talking about a collection of individuals, or of an organization, but of a living organism, an extension of the personality of Christ.”⁶⁸

Kirkens enhet er nært knyttet sammen med enheten i Guddommen, og som Kristi kropp er det kristne fellesskapet kalt til å reflektere samme kjærlighet som finnes mellom personene i treenigheten. Dette er igjen et bilde på at kirken ikke bare forstås som et fellesskap som imiterer Kristus, men som i sitt vesen er rotfestet i Kristus og deltar i Guds handling med verden.⁶⁹

At kirken forstås som Kristi kropp har også en betydning for at kristen spiritualitet må regnes som en sosial spiritualitet. Nettopp som et fellesskap av de troende er kirken kalt og utvalgt til å ta del i Guds rike og arbeide for menneskers frelse og forsoning. Riktignok betyr ikke dette

⁶⁵ Leech, 2002: s. 320

⁶⁶ Ibid: s. 322

⁶⁷ 1.Kor 12,26

⁶⁸ Leech, 2002: s. 117

⁶⁹ Ibid: s. 97. 109-110

at kirken kan identifiseres med Guds rike, men som del av den nye skapelsen er den kalt til å være et vitnesbyrd om Guds rike i ord og gjerning.⁷⁰

2.5 Sammenfatning

Det teologiske fundamentet for kristen spiritualitet som jeg her har trukket fram er et klart uttrykk for den treenige Guds stadige bevegelse mot mennesket. Først gjennom inkarnasjonen, deretter gjennom Jesu liv og lære med utgangspunkt i Guds rike som er kommet nær. Videre gjennom Kristi lidelse og død på korset, og til slutt gjennom Kristi kropp, som er kirken.⁷¹

Vi har altså sett at grunnlaget for kristen spiritualitet er Guds bevegelse mot mennesket, at han elsket først, en kjærlighet som stod gjennom lidelse og død. I neste kapittel vil jeg se hvordan kristen spiritualitet og formatio kan forstås som menneskets bevegelse mot Gud og deltakelse i hans bevegelse mot alle mennesker, og hvordan dette også innebærer et element av kamp og lidelse.

⁷⁰ Leech, 1995: s.87-89; Leech, 2002: s. 115-117

⁷¹ Det ville kanskje også vært naturlig å fremholde skapelsen som en slags første bevegelse fra Gud mot menneskeheten, og som stadig opprettholdes gjennom skaperverket. Dette er absolutt et poeng som er til stede hos Kenneth Leech, men likevel ikke i så stor grad at jeg har valgt å ta det med i dette kapittelet.

Kapittel 3: Analyse – Kristen formatio

Jeg vil i dette kapittelet forsøke å gi en sammenfatning av Leech sin fremstilling av kristen formatio. Som jeg var inne på innledningsvis i avhandlingen er dette delvis et omdiskutert tema innenfor teologien, men desto viktigere er det å definere hva en snakker om når en beskriver kristenlivet ut fra begreper som åndelig modning, vekst, dannelsesprosess eller formatio. For å kunne gi et svar på problemstillingen ut fra Leech sitt forfatterskap vil det være nødvendig å gi en analyse av hans beskrivelse av hva kristen formatio innebærer.

Det første poenget jeg vil trekke fram er hvilke grunnlag man har for å kunne snakke om kristen formatio som en prosess, og hva som i så fall kan regnes som målet for denne prosessen. Deretter vil jeg trekke fram tre relasjoner som vil representere menneskets gjensvar på Guds lidenskapelige involvering i menneskeheten, slik jeg beskrev dette i forrige kapittel. I min analyse av Leech sine tekster synes jeg å legge merke til en toveisbevegelse i hans betegnelse av kristen formatio, hvor Guds stadige “bevegelse” mot mennesket står som det definitive utgangspunktet og grunnlaget for menneskets “bevegelse” mot Gud. Denne “bevegelsen” mot Gud som mennesket er kalt til, preges altså av tre relasjoner; relasjon med den treenige Gud, relasjon til seg selv og relasjon til sine medmennesker. Med utgangspunkt i denne toveisbevegelsen vil jeg altså i kapittel 4 løfte fram mer konkrete eksempler på brytning som element i kristen formatio, og dermed forsøke å gi et svar på problemstillingen.

3.1 Bevegelse mot modenhet

I og med den kristne dåpen får mennesket del i Jesu død og oppstandelse og kles i ham, noe som er det definitive utgangspunktet for kristen formatio. På samme tid holder Leech fram et uttrykk for formatio forstått som bevegelse og prosess, som en pilgrimsferd mot kristen modenhet og enhet i Kristus.

”Christian spirituality is about a process of formation, a process in which we are formed by, and in, Christ... In this process, we are transformed so that we come more and more to share the Christ nature... It is a process which involves confrontation, exploration and struggle, and its goal is maturity in Christ.”⁷²

⁷² Leech, 1989: s. 5

Kristus er både utgangspunktet og målet for den kristne formatio, og slik er hele prosessen bestemt og omsluttet av Guds nåde. Begrunnelsen for å snakke om det kristne livet som prosess henter Leech hovedsakelig ut fra bibeltekster, men også fra kirkehistorien hvor man fra den tidligste tiden anså åndelig utvikling som en prosess i tre stadier bestående av renselse, opplysning og enhet med Gud. Dette mente man å begrunne ut fra bibelske tekster om omvendelse, helliggjørelse og enhet.⁷³ Særlig i brevene til Paulus finner Leech flere tekster som er med å underbygge en slik forståelse av kristen formatio. Eksempler på tekster han trekker fram er lignelsen hvor Jesus sammenligner den troendes vekst med plantens,⁷⁴ når Paulus i 1. Kor 3 skriver at man som troende begynner som spedbarn i Kristus, men at Gud gir vekst, eller i Fil 3, 12-14 hvor det er snakk om å jage og strekke seg etter fullkommenhet. Et bibelsk ord som er sentralt i denne sammenheng er ordet ”teleios”, som kan oversettes med modenhet, og brukes hos Paulus i forbindelse med fremgang i Kristus.⁷⁵

Det er nettopp modenhet som er målet for kristen formatio, slik Leech fremstiller det. Dette må ikke forveksles med en form for psykologisk modenhet, indre balanse eller som et resultat av egen fromhet og ferdighet. Kristen modenhet er et teologisk mål og handler om livet i Kristus. I Leech sin tekster er dette viktig, at prosessen mot åndelig modenhet ikke handler om hvor flink man er, eller hvorvidt man er “innenfor” eller “utenfor”. Modning handler om en bevegelse i Kristus, å la seg bli formet av ham hvis natur den troende allerede deler.⁷⁶ Debatten rundt temaet om kristen formatio ligger nettopp her, i det som har å gjøre med menneskets egeninnsats. Leech holder altså tydelig fram at denne bevegelsen og utviklingen er totalt omsluttet av Guds nåde, samtidig som han peker på den religiøse praksisen og disiplinens rolle for kristen formatio – hvor mennesket legger sitt liv i ”pottemakerens hender”.⁷⁷ Slik jeg forstår tekstene til Leech kan man altså si at bevegelse mot modenhet skjer ved Guds nåde og hans forming av mennesker gjennom kirkens liv og lære, religiøs praksis og erfaring.

Hvorvidt modenhet er oppnåelig i dette livet er tvetydig hos Kenneth Leech, som det også kan synes å være i Bibelen. I Paulus sine brev finner man flere forskjellige kjennetegn på hva kristen modenhet innebærer, og Leech understreker Paulus’ ord om å be og strekke seg etter

⁷³ Leech, 2001: s. 151-152

⁷⁴ Matt 13,18ff

⁷⁵ Leech, 1989: s. 9-11; Leech, 1995: s. 39

⁷⁶ Leech, 1989: s. 12-13

⁷⁷ Jf. Rom 9,21

dette. Prosessen mot modenhet som fullkommen kjennskap til Gud er likevel en grenseløs bevegelse;

*”Moreover, the progress towards deeper and deeper knowledge is neverending. This is the real meaning of seeing God: never to have this desire satisfied. For there is no limit to the progress towards and in God.”*⁷⁸

Et sikkert tegn på at man strekker seg etter modenhet er, slik Leech fremstiller det, en spiritualitet kjennetegnet av forandring og transformasjon, snarere enn konformitet og stillstand.⁷⁹ Dette innebærer nødvendigvis et element av brytning, som vi så i det første sitatet til Leech under dette temaet; ”... *It is a process which involves confrontation, exploration and struggle...*” I neste kapittel vil jeg trekke fram noen konkrete praksiser og sider ved kristen formatio som jeg finner i bøkene til Leech hvor denne brytningen tydelig er til stede som et kjennetegn på bevegelsen mot modenhet. Jeg vil dermed forsøke å gi en analyse av hans beskrivelse av brytningenes betydning innenfor åndelig utvikling.

Om kristen formatio som bevegelse vil jeg til slutt nevne Leech sin påpekning om at kristen vekst og utvikling, slik vi leser om det i Bibelen, primært er beskrevet som en sosial handling, begrunnet i det kristne fellesskapet. Åndens virke i kirken er alltid for fellesskapets beste og kristen formatio handler derfor om gjensidig oppbygging og solidaritet. Svært sjelden omtales åndelig utvikling i Det nye testamentet som en personlig prosess, men snarere som et folk på vandring.⁸⁰

3.2 Relasjon med den treenige Gud

Som jeg var inne på ovenfor,⁸¹ innebærer den kristne spiritualiteten og transformasjonen en stadig søken etter fordypet gudsrelasjon, eller som Leech uttrykker det; *”exploration into God.”*⁸² Den kristne bønne, som utvilsomt er sentralt for kristen formatio, er en måte å tre inn i en slik relasjon med Gud – *”a sharing in the divine nature.”*⁸³ For det første er en relasjon med Gud overhode mulig fordi Gud i sitt vesen er relasjonell. Leech gir ingen grundig redegjørelse for forståelsen av treenigheten og dens betydning for kristen spiritualitet

⁷⁸ Leech, 2002: s. 169-170

⁷⁹ Leech, 1989: s. 12

⁸⁰ Ibid: s. 9

⁸¹ Se kapittel 2.1.1 – Inkarnasjonen og kristen mystikk

⁸² Leech, 1995: s. 14

⁸³ Ibid: s. 7

og personlig gudsrelasjon, men han nevner likevel fellesskapet i Guddommen som grunnlaget for menneskers relasjon til Gud.

”God is not private, but personal and social, Being in relationship. That is the meaning of the symbol of the Trinity: that in God there is social life, community, sharing. To share in God is to share in that life.”⁸⁴

For det andre er relasjon med Gud mulig fordi mennesket nettopp er skapt i Guds bilde, og derfor er grunnleggende relasjonelt. Men fordi fellesskapet med Gud forstås personlig og intimt, er det også en mulighet for at denne relasjonen brytes og ødelegges. Det er dette som dypest sett er syndens konsekvens, å være adskilt fra Gud.⁸⁵ Sist, men ikke minst, som jeg allerede har vært inne på, er gudsrelasjonen likevel gjort mulig gjennom at Gud ble menneske, døde på korset og forsonet menneskeheten med seg;

”... God has reconciled us to himself in Christ who made peace by the blood of his Cross and united things on earth and things in heaven. The purpose of human life is union with God...”⁸⁶

Leech holder også fram at menneskets relasjon med Gud er et mysterium, at ethvert kjennskap til Gud dypest sett er ubegripelig. Han er dermed nær og uoppnåelig på samme tid.⁸⁷

3.3 Relasjon til seg selv

Som mennesker er alle skapt i Guds bilde. Dette innebærer at mennesket er skapt til relasjon med Gud. Da denne relasjonen gikk tapt mistet ikke mennesket bare kjennskapet til Gud, men også noe i enkeltmenneskets relasjon til seg selv gikk tapt. Kenneth Leech skriver derfor at en gjenopprettet relasjon til Gud, som han selv tok initiativet til, også er grunnlaget for en fornyet selvbevissthet og oppfatning av seg selv.

”To know God is to know one’s own true Self, the ground of one’s being.”⁸⁸

Menneskets positive gjensvar på Guds initiativ til relasjon innebærer altså at man blir bedre kjent med sin egen sanne natur. På den måten handler kristen formatio om en dypere og mer

⁸⁴ Leech, 1995: s. 8

⁸⁵ Ibid: s. 123-124

⁸⁶ Ibid: s. 127-128

⁸⁷ Ibid: s. 11-12

⁸⁸ Ibid: s. 3

moden relasjon til seg selv. Dette er et poeng som bekreftes og tydeliggjøres i inkarnasjonen som en bevitnelse av menneskets verdi og en åpenbaring av den sanne menneskelighet.⁸⁹ I og med Jesus Kristus ble menneskeheten gitt et forbilde for egen selvoppfatning, og det ble lagt et helt nytt fundament for forståelsen av ens egen eksistens. Kristen formatio må derfor dreie seg om en bevegelse mot en fornyet og transformert selvrelasjon.

På samme tid som en slik ny selvbevissthet vil omhandle en erkjennelse av ens egen uendelige verdi i Guds øyne og at mennesket er skapt av Gud og derfor grunnleggende godt, innebærer det også en erkjennelse av ens egen syndige natur.⁹⁰ Denne prosessen vil jeg komme nærmere inn på i neste kapittel, men er viktig å nevne her fordi dette er en viktig side ved utviklingen av selvrelasjonen innenfor kristen formatio, som da både handler om å gi akt på seg selv og fornekte seg selv.

3.4 Relasjon til sine medmennesker

Kristen vekst og utvikling tar utgangspunkt i fellesskapet og er en sosial handling. Som vi så i forrige kapittel fremtrer dette tydelig i 1. Kor 12 hvor kirken fremstilles som ”Kristi kropp”, hvor hvert lem har en betydning for helheten. Å være kristen er å være i Kristus, en del av et nytt fellesskap, i solidaritet med sine medmennesker og skaperverket.⁹¹ Dette har vi også sett i forhold til Leech sin vektlegging av Guds rike for kristen spiritualitet. Det er med andre ord godt belegg for å hevde at kristen formatio også handler om relasjonen til sine medmennesker.

3.5 Tre relasjoner – en bevegelse

En enkel sammenfatning av kristen formatio, som beskrevet ovenfor, er naturligvis ikke dekkende for Kenneth Leech behandling av denne tematikken. Et problem med denne framstillingen kan være at den gir uttrykk for at disse relasjonene så å si kan settes i hver sin bås, noe som ville vært en grundig feiltolkning av det utvalgte materialet til Leech. Det er flere eksempler i hans bøker på at disse relasjonene ikke kan skilles fra hverandre innenfor kristen spiritualitet og formatio. Gud er lidenskapelig involvert i hele menneskeheten, og et møte med Gud innebærer alltid en utfordring til å løfte blikket å se seg selv og sine medmennesker gjennom Guds øyne. På samme måte kan et møte med nesten, eller kjennskap

⁸⁹ Jf. Kapittel 2.1 - Inkarnasjonen

⁹⁰ Leech, 1995: s. 126-131

⁹¹ Leech, 1989: s. 9

til seg selv, innebære glimt av Gud – han som har skapt alle i sitt bilde.⁹² Det er altså tre relasjoner som alle kan representere en bevegelse mot Gud, og som ikke på noen måte kan skilles fra hverandre – en gjenklang av Jesu kjærlighetsbud om å elske Herren Gud, og sin neste som seg selv.⁹³

⁹² Leech, 1995: s. 8. 73-74

⁹³ Matt. 22, 37-39

Kapittel 4: Analyse – Brytning og kristen formatio

Så langt har jeg altså løftet fram det jeg oppfatter som viktige sider ved det teologiske fundamentet for kristen spiritualitet hos Kenneth Leech, og jeg har gitt en kort sammenfatning av hans fremstilling av kristen formatio. Dette kan illustreres som to bevegelser; spiritualitetens teologiske fundament som Guds bevegelse mot menneskeheten, og det kristne livets utvikling og vekst som menneskets bevegelse mot Gud.

I dette kapittelet er det menneskets gjensvar på Guds initiativ – bevegelsen mot Gud – jeg vil gå nærmere inn på. Ved å trekke fram konkrete sider ved den kristne praksisen, erfaringen og disiplinen som Leech fremholder i sine bøker, skal jeg se nærmere på hvilken betydning livets brytninger har innenfor kristen formatio.

Begrepet “livets brytninger” kan altså forstås som menneskets erfaring av at livet kan være tøft og krevende. Brytning kan bety både oppbrudd og konflikt, lidelse og kamp, og som jeg så vidt har vært inne på er det et viktig poeng hos Kenneth Leech at kristen formatio alltid vil innebære slik brytning. Denne brytningen gir seg ikke bare utslag i relasjon til Gud, men også i forhold til seg selv og sine medmennesker er dette et ufrakommelig element. Hvilke betydning livets brytninger har innenfor kristen formatio er ikke en problemstilling Kenneth Leech direkte tar opp i sin litteratur, men dette som har med brytning å gjøre i forhold til kristen vekst og utvikling er likevel et tema som opptar ham. I og med min analyse av fire sentrale bøker i hans forfatterskap mener jeg dermed det vil være grunnlag nok for å gi en sakssvarende konklusjon på min problemstilling.

Aller først vil jeg se på bruken av Bibelen innenfor kristen spiritualitet. Guds ord har nødvendigvis en overordnet funksjon innenfor kristen spiritualitet, både når det kommer til oppfattelsen av hva det innebærer å leve et liv som kristen, og i form av å tolke og forstå religiøs erfaring. Bibelbruken og -forståelsen er derfor et viktig aspekt ved kristen formatio, og involverer et element av brytning og konfrontasjon med menneskers liv. Deretter vil jeg trekke fram en annen tematikk som også har et overordnet preg i Leech sine bøker, nemlig ørkenens rolle for kristen formatio, både som virkelighet og symbol. Etter dette skal jeg se nærmere på bønnen og kontemplasjonens betydning for åndelig utvikling og vekst, før jeg løfter fram hvilken funksjon dette har for solidaritetens og det sosiale engasjementets plass innenfor kristen formatio.

I møte med disse ulike praksisene innenfor kristen spiritualitet, vil jeg ut i fra min problemstilling underveis reise spørsmålet om forholdet mellom livets brytninger og kristen formatio. Avslutningsvis i kapittelet vil jeg dermed forsøke å gi en sammenfatning hvor jeg i særskilt grad vil rette fokus mot nettopp Leech sin beskrivelse av brytningens rolle i kristen formatio.

4.1 Bibelbruk

Bibelen har utvilsomt en helt fundamental betydning for både teologi og spiritualitet. Uten den spesielle åpenbaringen ville det naturligvis ikke vært noen kristen teologi eller spiritualitet å snakke om i det hele tatt. Likevel er det ingen tvil om at Bibelen har blitt, og blir, anvendt og forstått på ganske forskjellige måter innenfor ulike tradisjoner og til ulike tider. Av den grunn er det viktig å være seg bevisst sin egen tradisjons forståelse og bruk av Skriften, lytte til andres oppfattelser av den og våge å la seg utfordre til nye perspektiver og praksiser når det gjelder bruk av Bibelen i kristen spiritualitet.

Kenneth Leech er i sin litteratur opptatt av Bibelens betydning for kristen formatio, noe som først og fremst er synlig i hans mange henvisninger til Skriften. Han drøfter også eksplisitt Bibelens rolle i noen tekster, særlig innledningsvis i boken ”Spirituality and Pastoral Care”⁹⁴, som jeg vil ta utgangspunkt i for dette underkapittelet. I det følgende vil jeg derfor trekke fram hvordan Leech gir uttrykk for at Bibelen bør anvendes innenfor kristen spiritualitet, og hvilke funksjon Skriften har for kristen formatio. Dette er relevant for min problemstilling fordi det å forholde seg til Bibelen som autoritativt grunnlag for kristendommens liv og lære uunngåelig innebærer en grad av konflikt for det kristne fellesskapet. Guds ord utfordrer hele tiden til å løfte øynene opp fra sitt eget og ut mot Gud og verden.

4.1.1 Biblismens fallgruver

Bibelens sentrale plass i den kristne spiritualiteten er hos Leech helt avgjørende; kristen spiritualitet må være bibelsk fundert. Når dette er sagt, kommer en ikke unna at det også finnes en fare for misbruk av Bibelen på dette feltet. Når vi leser Bibelen i dag må vi være

⁹⁴ Leech, 1989

klar over og gjenkjenne hindringene som ligger i veien for en klar forståelse av dens fulle innhold. En fundamentalistisk eller biblisistisk lesning av Bibelen er derfor problematisk på flere punkter, og er slik Leech uttrykker det et hinder for kristen formatio;

”Fundamentalism... is essentially hostile to spiritual progress.”⁹⁵

For det første påpeker Leech at en slik lesning av Bibelen er uintelligent. Den tillater ikke en ærlig kamp med Skriften, verken intellektuelt eller emosjonelt, og det er nettopp ved å bryne seg på bibeltekstene at sannheten kan åpenbares for oss. For det andre fører en slik lesning av Bibelen alt for ofte til en korsfarende religion hvor Bibelen brukes som et våpen. Motsatsen til dette er derimot en religion med et korsfestet sinnelag hvor bibelbruken innebærer en dimensjon av stillhet, forsakelse, kjærlig tjeneste og refleksjon. Til slutt er en fundamentalistisk lesning av Bibelen selektiv. En velger ut deler av Bibelen, enkelte vers og avsnitt, som underbygger ens egen ideologi, mens en undergraver andre sentrale sider av dens innhold og budskap.⁹⁶

”Being itself so entangled with dominant ideology, it fails to see how conditioned and unfree – and therefore anti-spiritual – its biblicism is.”⁹⁷

Leech påpeker dermed at biblismen er blitt blind for hvor ufri og betinget den faktisk er når det gjelder å ta Guds ord på alvor. En må derfor tvert i mot fokusere på de motsatte kvalitetene for at mennesker skal kunne bli formet av Ordet; øve seg i innsikt og kontemplativ lesning, lytte til tekstene og ha vilje til å la seg utfordre og konfrontere av Bibelens ord og budskap. Med en slik definisjon av hva som er bibelsk spiritualitet, fremholder Leech i sin litteratur at mye av samtidens kristne spiritualitet ikke er bibelsk nok.⁹⁸

4.1.2 Bruk av Bibelen i kristen spiritualitet

Hvilke funksjon har da Bibelen for kristen formatio? Bibelen er i seg selv et helt sentralt middel for at mennesker skal kunne bli formet i og av Jesus Kristus. Guds Ord er virkekraftig i seg selv, og dermed grunnleggende viktig i prosessen fram mot åndelig modenhet (gr. teleios).

⁹⁵ Leech, 1989: s. 7

⁹⁶ Ibid: s. 6-7

⁹⁷ Ibid: s. 8

⁹⁸ Ibid: s. 8

”If we are to be faithful to this understanding of the Word and it’s role in our movement towards maturity, we need to take seriously such themes as the power of the Word, the intimacy of the Word and the Word as an instrument of spiritual discernment.”⁹⁹

Kenneth Leech løfter dermed fram tre måter å nærme seg Bibelen på i den kristne dannelsesprosessen; a) kjempe med teksten, b) reflektere og meditere over den, og c) luke ut våre falske og fargede forståelser av Guds ord.

Leech påpeker at det er helt avgjørende at en lar bibeltekster og bibelske sannheter gå i dialog med samtidens virkelighet, særlig der det oppstår konflikt og kamp. Det er gjennom en ærlig diskusjon, hvor en kjemper både med Guds Ord, det sosiale livet og ens personlige liv, at man kan vinne innsikt og vokse i åndelig modenhet. Han trekker også fram den kontemplative lesningen som svært sentral. En meditasjon over bibeltekster, hvor en i bønn og stillhet grunner på tekstene og lar de utfordre og bli en del seg selv slik at de kan skape forandring i ens liv. Til slutt understreker Leech behovet for en kritisk refleksjon over ulike forståelser av tekstene i Bibelen, hvor man er ute etter å avsløre og luke bort forståelser som er farget av dominerende kulturer og ideologier. Dette er ingen lett prosess, en er alle barn av sin tid og det er vanskelig å avsløre seg selv. Likevel er det desto viktigere at en hele tiden lar sine meninger og forståelser på nytt granskes i lys av Guds Ord.¹⁰⁰

”The aim of this process is that we become a biblical people: a people formed and nourished by the Word, a people of contradiction and of authentic nonconformity.”¹⁰¹

At Bibelen stadig må utfordre kirkens forståelse av hva det betyr å være etterfølgere av Jesus, er et sentralt poeng hos Kenneth Leech. Det er alltid en fare for at man blir for ensidig og avslappet i det kristne livet. Guds ord utfordrer hele tiden til oppbrudd og fornyelse, til omvendelse og etterfølgelse, noe som alltid innebærer brytninger og konflikt. Kristen formatio kan derfor bare finne sted når mennesker åpner seg opp for, og lar seg konfrontere av, Guds ord.

⁹⁹ Leech, 1989: s. 13-14

¹⁰⁰ Ibid: s. 13-16. 18

¹⁰¹ Ibid: s. 16

4.2 Ørken

Både i Bibelen og den kristne tradisjonen er ørkenen et stadig tilbakevendende element. En slik vektlegging av ørkenen, både som et symbol og faktisk virkelighet, er også et hovedanliggende i de utvalgte bøkene til Kenneth Leech og hans fremstilling av kristen spiritualitet. På en måte kan vi forstå ørkenspiritualiteten som et overordnet tema for det kontemplative livet hos Leech, hvor kristen *formatio* først og fremst forstås som bevegelse og vekst i kjennskap til Gud og seg selv. Dette er også helt klart et sentralt område når det kommer til brytningers innvirkning på prosessen mot kristen modenhet.

I det følgende vil jeg først se på betydningen av ørkenen i Bibelen, slik Leech beskriver det, og videre hvordan ørkenspiritualiteten blomstret hos ørkenfedrene på en måte som har satt sitt preg på kristen spiritualitet helt fram til våre dager.

4.2.1 Yahweh - ørkenens Gud

Det var nettopp i ørkenen at Yahweh gjorde seg til kjenne for sitt folk gjennom Abraham og Moses; Det gamle testamentets- og jødernes Gud, er ørkenens Gud. Israelittenes kjennskap til Gud kan ikke forstås foruten deres erfaring av ødemarken. Mest sentralt står eksodusfortellingen, da israelsfolket vandret førti år i ørkenen på vei til det lovede land. Men det finnes også flere andre tekster i GT og NT hvor ørkenen er beskrevet som et møtepunkt mellom Gud og mennesker, en arena for åpenbaring av Guds dom og nåde.

Sentralt ved israelittenes ørkenerfaringen var for det første at Yahweh ikke var knyttet til en spesifikk lokasjon, slik som hedningenes guder, men er en Gud i bevegelse – *deus mobilis*. I Abrahams kallelse og vandring mot det land Gud ga løfte om, hans ”mini-eksodus”, ser vi begynnelsen på Guds pilgrimsfolk. Videre i historien om Moses og utflukten fra Egypt leser vi at Gud åpenbarer seg for abrahamsslekten i deres vandring gjennom ørkenen, gjennom det ukjente og usikre. Han leder dem og går foran dem som en søyle av ild og røyk. Abraham og Moses ble på den måten forbilder og nøkkelpersoner i en pilegrimstradisjon som vektla vandring og bevegelse som et sted for gudserfaring og gudsrelasjon.¹⁰² Her ser vi altså likheten til kristen *formatio* forstått som bevegelse mot Gud.

¹⁰² Leech, 2002: s. 28-30

Det som likevel er mest interessant for denne avhandlingen, og det som Leech legger mest vekt på, er perspektivet av at ørkenvandringen var den viktigste prosessen for Guds forming av israelsfolket og utviklingen av deres gudsbilde. Det var i ørkenen at israelsfolket erfarte og erkjente sin egen svakhet og tilkortkommenhet, og dermed sin totale avhengighet til Gud. Ørkenen ble et sted knyttet til brytninger for israelittene, til motgang og lidelse. Likevel var dette stedet hvor Guds nåde ble åpenbart, stedet hvor Guds folk erfarte å være ledet og løftet av Gud. I ørkenvandringen, i prosessen av prøvelser, dom og nåde fant dannelsen av Israel som Guds folk sted. Viktigheten av fortellingen om eksodus kan altså vanskelig overvurderes når det gjelder dens fundamentale betydning for hele den bibelske gudsforståelsen. Det er en fortelling som har blitt stående gjennom hele jødedommens- og kristendommens historie som helt grunnleggende for deres forståelse av Guds rolle i forløsning og frelse. Det gamle testamentets Gud åpenbarte seg i prosessen fra undertrykkelse til frigjørelse, fra Egypt til det lovede land.¹⁰³ Derfor kan Leech hevde;

*”Yahweh is first and foremost the God of the desert.”*¹⁰⁴

En slik beskrivelse av Yahweh som ørkenens Gud kan derimot ikke forstås korrekt foruten det perspektivet som gjennomsyrrer hele Det gamle testamentet, håpet om frelse og forløsning. Vi finner det hos Abraham som venter på Guds velsignelse, hos Moses på vei til det lovede land, i salmene og hos profetene. Hos Jesaja og Hosea¹⁰⁵ leser vi også hvordan dette håpet på en særskilt måte er knyttet opp til nettopp ørkenen som et sted for framtidig fornyelse og gjenopprettelse for Israel. Liksom vannet skal renne gjennom det tørre ørkenlandskapet, vil menneskenes hjerter forvandles. På den måten innebærer altså ørkenerfaringen også en håpsdimensjon, en lengsel etter endelig frelse og gjenopprettelse, ikke bare for israelsfolket som helhet, men også for enkeltmennesker.¹⁰⁶

Det jeg først og fremst vil holde fram på bakgrunn av dette, er at konsekvensene av israelsfolkets brytning i ørkenen, slik Leech fremstiller det, er en utvikling både av folkets gudsbilde og selvbilde; en erkjennelse av Guds dom og Guds nåde, av egen utilstrekkelighet og totale avhengighet av Gud.

¹⁰³ Leech, 2002: s. 32-34

¹⁰⁴ Ibid: s. 33

¹⁰⁵ Jes 35,1-6; Hos 2,14

¹⁰⁶ Leech, 2002: s. 33-37

4.2.2 Ørkenfedrene

Innenfor Det nye testamentet og mye kristen spiritualitet har Jesu død og oppstandelse blitt tolket og forstått ved hjelp av eksodus-fortellingen og dens språk. Jesus fikk også selv erfare ørkenens prøvelser da han ble ledet dit av Ånden.¹⁰⁷ Ørkenen, ikke bare selve frigjørelsen og frelsen, har derfor i seg selv fått en sentral plass innenfor kristen spiritualitet. Erfaringen av å være et folk på vandring, på vei mot et nytt og bedre land, var en erfaring de kristne også kunne kjenne seg igjen i. Med utgangspunkt i Bibelens ørkenfortellinger og ørkensymbolikk, har ørkenen blitt stående som et gjennomgående tema i kristen spiritualitet helt fram til vår tid, et sted preget av stillhet, smerte og omveltninger. I hele kirkens historie har ørkenen tiltrukket seg mennesker i deres søken etter Gud og seg selv. Øde og avsidesliggende steder hvor menneskets behov og lengsler strippest ned til det basale, ytre forstyrrelser faller bort og alt en sitter igjen med er en avkledd tro og klamrende tillit til Gud. I denne situasjonen av ensomhet, stillhet og tomhet ligger utgangspunktet for bønn og vekst.¹⁰⁸ Her ser vi altså hvordan brytning, som en slags avledning av menneskets egen trygghet og styrke, blir en forutsetning for å kunne vokse i Kristus.

Ørkenfedrene har uten tvil hatt mye å si for ørkenens sentrale plass innenfor kristen formatio. I det fjerde og femte århundre dannet det seg en protestbevegelse mot Kirkens nye liv i og med inngangen til den konstantinske æra. Overgangen fra forfølgelse av kirken til kristendommen som statsreligion førte til en forenklet og konvensjonell forståelse av det å være Kristi etterfølgere. Enkelte mennesker trakk seg derfor inn i ørkenen i søken etter hellighet og sannhet, en søken kjennetegnet av stillhet, ensomhet og askese. Dette førte forståelig nok til en del kritiske bemerkninger mot dem og de ble beskyldt for å være individualister og livsfjerne gnostikere som avviste materien som noe godt. En slik forståelse av ørkenfedrene er derimot en misforstått tolkning av deres liv, fremholder Leech;

*”Far from being an escape, the desert quest was rooted in a sense of solidarity, in the need to preserve the Christian organism through the dark centuries of compromise and accommodation to the world.”*¹⁰⁹

Ørkenfedrene var altså ikke bare opptatt av en privat søken etter indre fred og hellighet, men søken etter allmenn sannhet og troens integritet. For ørkenfedrene var det ikke mulig å gjøre

¹⁰⁷ Matt 4,1

¹⁰⁸ Leech, 1995: s. 176; Leech, 2002: s. 129-130

¹⁰⁹ Leech, 2002: s. 141

et skille mellom å være alene i stillheten og leve i solidaritet med medmennesker. For de som trakk seg tilbake handlet det om å skape et miljø som gav rom for åndelig utvikling, å legge forholdene til rette for å leve etter evangeliet. I stillhet og ensomhet stod ørkenfedrene tomhendte og hjelpeløse framfor Gud, helt avhengige av ham. Bare ved denne innstillingen kunne man vinne innsikt om seg selv og få hjelp til å se Gud klarere. Nettopp dette mente ørkenfedrene var en avgjørende forutsetning for samfunnets gjenopprettelse og helhet.¹¹⁰

Når Leech greier ut om ørkenfedrene blir det klart at deres vei inn i ørkenen og livet der ikke var en enkel kurs å følge. Oppbrudd med det konvensjonelle og konforme, bli møtt med kritikk og motstand, og en inngang til et liv i fattigdom og enkelhet var heller ikke på ørkenfedrenes tid å anse som minste motstands vei. Likevel mente de at denne brytningen, som innebar både kamp og lidelse, var nødvendig for å kunne vinne innsikt om sannhet og hellighet, som igjen var nødvendig for samfunnets beste. Brytningene kan ha den betydning at mennesket selv blir mindre, og slik gi rom for at Gud kan bli større og tydeligere i ens liv.

”Ved stillhet vokste de hellige fram”, sa Ammonas, disippel av Antonius den store.¹¹¹ Denne veksten mot hellighet var som vi har sett aldri en vei uten konflikt og brytning. I stillheten ble mennesker smertelig konfrontert med seg selv. Selv om ørkenfedrene ikke holdt frem brytning og konflikt som dyder i seg selv, anerkjente de dens transformerende kraft, særlig i forbindelse med menneskets søken etter Gud og egen identitet.¹¹² Ørkenen ble sett på som et renselsens sted, et sted hvor en ble kjent med seg selv og utviklet selvdisiplin gjennom brytning, konflikt og seier. Helt sentralt for en slik prosess var det å utvikle åndelig oppmerksomhet og dømmekraft, såkalt ”diakrisis”. Av den grunn er det i ørkenfedrenes spiritualitet en sterk vektlegging av behovet for veiledning i åndelige spørsmål¹¹³, en hjelp til å skjelne mellom det sanne og det falske både når det gjaldt selvbildet og gudsbildet. Hos en åndelig far kunne ens innerste tanker eksponeres og en kunne få hjelp til å fordype sin innsikt og dømmekraft i alle ting, og slik vokse mot større modenhet.¹¹⁴

*”Out of the struggle of the desert comes the full-grown spiritual person.”*¹¹⁵

¹¹⁰ Leech, 2002: s. 135-141

¹¹¹ Leech, 2001: s. 135

¹¹² Leech, 1995: s. 175-177; Leech, 2002: 138-139

¹¹³ Åndelig veiledning er et sentralt tema i enkelte av bøkene til Kenneth Leech, og et viktig moment for utviklingen av åndelig modenhet. Jeg har likevel valgt å ikke greie ut om denne tjenesten i min avhandling og hvordan den på en særskilt måte kan bidra til kristen vekst, da jeg ikke har ansett dette som tilstrekkelig relevant i forhold til det som har med livets brytninger å gjøre når det kommer til kristen formatio (Jf. problemstillingen).

¹¹⁴ Leech, 2002: s. 132-133. 136-139

¹¹⁵ Leech, 2001: s. 136

I ørkenen ble de altså ikke bare kjent med Gud, men også seg selv. Ut fra denne konfrontasjonen med seg selv, som Leech omtaler som kamp og brytning, kunne de med tid og hjelp utvikle dømmekraft og fordypet innsikt om seg selv. Igjen ser vi altså hvordan det som i utgangspunktet var en smertelig erfaring kunne være med å bidra til ny bevegelse og åndelig modning. Hvordan overfører så Leech denne erfaringen av ørkenen som et sted for brytning og vekst til en relevant del av kristen spiritualitet for dagens mennesker i det moderne samfunn?

4.2.3 Sjelens ørken – ørkenspiritualitet i dag

Ørkenen er ikke bare et sted for munk og andre som velger å trekke seg tilbake til en annerledes livsstil, påpeker Leech.¹¹⁶ For alle kristne kan ørkenen ha en avgjørende plass i det åndelige livet. Ørkenområdene i Palestina, Syria og Egypt, kjennetegnet av tomhet, mørke og kamp, kan stå som en analog til sjelens ødemark; menneskers kjempende søken etter Gud og egen identitet, den mørke opplevelsen av Guds fravær og egen tilkortkommenhet. Ørkenen er dermed innenfor kristen spiritualitet blitt stående som et symbol på ensomhet og tomhet, fravær av menneskers hjelp og kroppslig komfort, et sted hvor mennesket lærer hvor totalt avhengig det er av Gud.¹¹⁷

”For the desert is the place where idols are smashed, where illusions are unmasked, and where the human heart is exposed. It is therefore a place of great pain and upheaval... Yet only through such pain and upheaval can maturity come.”¹¹⁸

I dag taler altså ørkentradisjonen fortsatt til mennesker om kristenlivets til tider harde pilgrimsferd med stadige åpenbaringer av Guds dom og nåde. Ørkentradisjonen kan lære dagens mennesker om behovet for å trekke seg tilbake i kontemplativ bønn, hvor en søker Gud i stillhet og gransker dypet i seg selv. Som på ørkenfedrenes tid er det også i dag et behov for å ta oppgjør med konvensjonell spiritualitet og konforme fellesskap som kommuniserer stillstand framfor en bevegelse mot Gud i relasjon til ham, seg selv og sin neste. Det er behov for å oppøve selvkontroll og god dømmekraft, ikke flykte fra konflikten og lidelsen, men tåle å la seg avkle og avsløre. På denne måten stiller man seg tomhendt framfor Gud i vente på hans åpenbaring og ledelse. Alt dette er i høyeste grad relevant for

¹¹⁶ Leech, 1995: s. 176-177

¹¹⁷ Leech, 2002: s. 128-129

¹¹⁸ Leech, 1989: s. 22

kristen spiritualitet i vårt moderne samfunn, og det viser at kristen formatio ikke kan finne sted foruten gjennom brytning, kamp og smerte.

Videre vil jeg se nærmere på noen mer konkrete uttrykk for religiøs praksis og erfaring som Leech holder fram i sine bøker, og som innebærer brytning og modning.

4.3 Bønn og kontemplasjon

Bønn er naturligvis en helt grunnleggende del av den kristen spiritualitet og formatio. Det er et gjennomgående tema i Bibelen i forbindelse med menneskers søken etter og relasjon med Gud. I Det nye testamentet leser vi at Jesus selv ber og lærer sine disipler å be, og bønner har vært en helt sentral del av den religiøse praksisen gjennom hele kirkens historie. Bønn er en måte å nærme seg Gud på, å åpne opp for en fornyet og levende gudsrelasjon gjennom ord og tale, og lyttende i stillhet og meditasjon. Samtidig bærer bønner alltid med seg en utfordring til fordypet selvrelasjon og selvvinnsikt, og solidaritet med sin neste. Som jeg har vært inne på kan ikke disse tre relasjonene skilles fra hverandre, heller ikke når det kommer til bønn.

Det finnes ikke en fasit for hvordan man skal be. Som kristne står man innenfor en lang og mangfoldig tradisjon av kristen spiritualitet, rik på kunnskap og erfaringer av møter med Gud, som kan gi veiledning og hjelp. Dette er en viktig resurs og kilde som Kenneth Leech gjør seg bruk av i sine bøker, og han forsøker å vise hvordan ulike former for kristen bønn har relevans for menneskers åndelige utvikling. Å be er helt essensielt for kristen formatio, utviklingen av en moden tro og moden spiritualitet.

Bønn er nært knyttet opp mot kontemplasjon hos Kenneth Leech, som i den kristne tradisjonen for øvrig. Å be handler ikke bare om å bruke ord i møte med Gud, men også å lytte etter ham i stillheten og meditere over hans ord. I det følgende vil jeg gå nærmere inn på noen sider ved det kontemplative livet som Leech særlig vektlegger i sine bøker, og som danner et viktig utgangspunkt for menneskets transformasjon – bønn som relasjon til Gud, stillheten og mørket. Som vi har sett innebærer transformasjon alltid en grad av brytning, i form av blant annet oppbrudd, konflikt, kamp og smerte. Jeg vil derfor se nærmere på hvordan dette kommer til uttrykk innenfor en kristen praksis av bønn og kontemplasjon, og hvilke betydning slike brytninger kan ha innenfor kristen formatio i denne sammenheng. Først vil jeg trekke fram bønner som et møte med Gud, som gudsrelasjon. Deretter vil jeg se på det

kontemplative livets rolle for kjennskap til både Gud og seg selv, og hvordan dette på en særskilt måte medfører brytninger i livet.

4.3.1 Bønn – et møte og en relasjon med Gud

Det er en avsporing, påpeker Leech, når kristen bønn reduseres til bare å omhandle menneskers behov eller ønsker for sitt liv, når bønnen blir en ønskeliste til Gud.¹¹⁹ For mye av menneskers bønneliv er preget av at man selv snakker.¹²⁰ Noe av det som er dypt problematisk ved slike bønneformer er faren for at bønnen vurderes og verdsettes ut fra resultater, hva man oppnår med å be eller hvor effektivt man ber. Dette er ikke en uvanlig tendens i vår tid, og er trolig en konsekvens av samfunnets sterke fokus på nettopp effektivitet og produksjon. Mange er svært opptatt av konkrete bønnesvar, og blir fortvilet og usikre dersom de uteblir. Dette betyr ikke at det ikke sømmer seg eller ikke er hensiktsmessig å be Gud om spesifikke ting i bønn, noe Leech konstaterer at Jesus selv oppfordrer til i sin undervisning. Likevel holder han fast at det er møtet med Gud som alltid må legges til grunn for kristen bønn. Bønn innebærer først og fremst en relasjon til Gud, en relasjon preget av åpenhet og ærlighet.

”To pray is to enter into a relationship with God and to be transformed in him... It is a ‘sharing in the divine nature’.”¹²¹

Bønnens kjerne er altså gudsrelasjonen, og dens mål er å bli forvandlet i Guds bilde til enhet med ham. En kan dermed si, som Leech, at all kristen bønn har sine røtter i inkarnasjonen fordi den er grunnlaget for menneskers kjennskap til Gud. Samtidig representerer og muliggjør inkarnasjonen det som er bønnens mål, nemlig menneskets enhet med Gud – å få del i den guddommelige natur.¹²² På den måten innebærer bønn alltid en toveisbevegelse, det er menneskets gjensvar på Guds stadige initiativ overfor sine skapninger;

”It (prayer) is the movement of God to man, and of man to God, the rhythm of encounter and response. In this sense, all Christian life, all discipleship, is prayer.”¹²³

Bønn som et møte med og en relasjon til Gud er altså en praksis og erfaring som gjennomsyrrer hele det kristne livet, en stadig oppmerksomhet mot Guds nærvær og

¹¹⁹ Leech, 1995: s. 7. 59-60

¹²⁰ Leech, 1989: s. 17

¹²¹ Leech, 1995: s. 6-7

¹²² Ibid: s. 12-13

¹²³ Ibid: s. 8

virkelighet i verden omkring seg. Gjennom bønn lærer mennesker å se og gjenkjenne Gud i sine egne og andres liv, og jeg vil nedenfor vise hvordan dette alltid bringer med seg en fordring om forandret livsstil og fornyet sinn.

Ut fra bønnens mål om enhet med Gud holder Leech fram at bønn innebærer fremgang og utvikling, det er en vei preget av oppbrudd, forandring og bevegelse. *”The way of prayer is marked by change and movement.”*¹²⁴ I møte med Gud åpnes menneskets øyne, noe som danner utgangspunktet for omvendelse og fornyelse. Gjennom daglig omvendelse fra sin egen innkrøktethet i seg selv, går veien til en sterkere gudsbevissthet og vekst i Kristus, hvor mennesket løfter blikket mot Gud og sine medmennesker.¹²⁵

*”There is, in fact, in prayer an essential element of struggle, of radical questioning, of discontent, of striving. In prayer we seek to see more clearly, and such clarified vision must bring with it a dimension of pain and anguish.”*¹²⁶

Denne kontinuerlige prosessen og bevegelsen mot Gud vil altså i henhold til Leech sine tekster alltid involvere indre brytninger - konflikt, kamp og oppgjør med egoets selvsentrerte fokus. Samtidig innebærer det en ny villighet til å følge Jesus Kristus på korsets vei i kampen for oppfyllelsen av Guds rike gjennom hengivenhet, selvoppofrende tjeneste og solidaritet med sin neste. Dette, som hos Kenneth Leech kan omtales som brytningens vei til kristen formatio, sann innsikt og enhet med Gud, er ikke oppnåelig uten gjennom en relasjon til Gud i bønn. På bakgrunn av de utvalgte bøkene for denne analysen, er altså kristen bønn grunnleggende sett en bevegelse mot enhet med Gud – en bevegelse som alltid innebærer transformasjon gjennom brytninger.

4.3.2 Kontemplasjon – stillhet og ”sjelens mørke natt”

Det kontemplative livet handler hos Kenneth Leech nettopp om denne relasjonen til Gud i bønn, noe vi tydelig ser av følgende sitat;

*”Essentially contemplation is a way of looking at God, a gazing in wonder, a prayer of attention, and waiting upon God. Its central marks are stillness, simplicity, silence, and darkness.”*¹²⁷

¹²⁴ Leech, 2001: s. 152

¹²⁵ Ibid: s. 151-153

¹²⁶ Leech, 1989: s. 34

Viktige kjennetegn på et kontemplativt liv er altså blant annet stillhet og mørke, og disse to sidene ved kontemplasjonen kan i følge Leech ikke separeres - ut av stillheten vokser mørket fram.¹²⁸ Hva Leech uttrykker med dette vil jeg komme tilbake til etter først å se litt nærmere på stillheten og dens rolle for kristen formatio.

Det å være alene i stillhet har alltid blitt sett på som et helt essensielt element ved utviklingen av et bønneliv og åndelig modenhet innenfor kristen spiritualitet. Som vi har sett hadde stillheten en særdeles viktig betydning for ørkenfedrene. Også teologer, mystikere, geistlige og lekfolk har gjennom hele den kristne kirkes historie vektlagt stillheten som et rom for fordypning av gudsrelasjonen.

”We find throughout the literature a stress on the importance of silence in the approach to God. God has chosen silence above all other virtues, he dwells within it, and it is through the cultivation of the inner spirit of hēsychia (gr. =stillhet) that union with God is attained.”¹²⁹

I tilknytning til stillhetens rolle i veksten mot enhet og relasjon til Gud, trekker Leech fram tre punkter hvor han forklarer hvorfor han mener tid alene i stillhet er så viktig for kristen formatio. For det første kan det være med på å skape en større selvinnsikt, noe som er et første nødvendig steg inn i dypere kjennskap og relasjon til Gud, som jeg har vært inne på tidligere. Det mennesket som lever et liv i stillhet og kontemplasjon står i en varig kamp med sitt eget hjerte, en kamp viktigere enn noen annen.¹³⁰ Stillheten kan for det andre hjelpe mennesker til å rette fokus på Gud, vente på ham og la ham fylle seg med sin Ånd. For det tredje vektligger Leech det å være alene i stillhet som et helt sentralt element for å oppøve evnen til å lytte til andre.¹³¹ Slik jeg forstår tekstene til Kenneth Leech handler altså tid alene i stillhet om å lære og se og kjenne seg selv, samt utvikle evnen til å lytte til, og la seg berøre av, Gud og sine medmennesker. Dette er de grunnleggende fruktene av et liv i kontemplasjon.

Stillheten er også verdifull i seg selv fordi den kommuniserer noe om Gud - nemlig det usigelige, det vi ikke kan uttrykke, vite eller forstå om Gud. Stillheten kommuniserer ”Deus

¹²⁷ Leech, 1995: s. 151

¹²⁸ Leech, 2002: s. 168

¹²⁹ Ibid: s. 138

¹³⁰ Leech, 1995: s. 178-179

¹³¹ Leech 1995: s. 135-136; Leech, 1989: s. 20-21

semper major”, at Gud alltid er større enn menneskets fatteevne. Det er dette Leech gir uttrykk for når han skriver at *”silence is bound up with darkness.”*¹³² Å være alene i stillhet framfor Gud handler om å bevege seg bakenfor ordene og møte Gud med et tomt sinn og tomme hender. Et sentralt symbol innfor kristen spiritualitet som uttrykker denne siden ved det kontemplative livet er ”sjelens mørke natt”. Dette symbolet er gjennomgående i Leech sine bøker og viktig for å forstå hans fremstilling av kristen spiritualitet.¹³³ ”Sjelens mørke natt”, eller ”den mørke natten”, er et begrep som gjerne forbindes med 1500-talls munken Johannes av Korset. Det representerer altså et landskap innenfor den kristne spiritualiteten hvor menneskets forståelse og språk ikke strekker til i møte med Gud, og står dermed innenfor mystikken og den apofatiske teologiens tradisjon.¹³⁴

Leech påpeker at “mørket” og “natten” kan symbolisere flere ting i Bibelen. Ofte er ordene forstått i en negativ sammenheng, gjerne i forbindelse med det onde - fiendtlige makter og krefter, kaos og meningsløshet. Det er også forbundet med enkeltmenneskers opplevelse av å være forlatt, nedbrutt og fortvilet. På den andre siden finnes det eksempler i Bibelen på at Gud er i mørket, at han har gjort det til sin bolig og sitt skjulested.¹³⁵ Hvis vi går tilbake til eksodusfortellingen leser vi at Moses på Sinaifjellet møtte Gud i en tett skodde, i den mørke skyen, og videre leser vi at hele folket kunne høre Guds stemme ut av mørket.¹³⁶ Symbolet “den mørke natten” har altså sitt grunnlag i den jødisk-kristne forståelsen av guddommelig åpenbaring. Den som vil kjenne Gud, den som søker ham, må tre inn i mørket, i skyen av ikke-viten som vil forbli mellom Gud og mennesket.¹³⁷

I denne sammenhengen blir “mørket” altså en måte å beskrive noe av relasjonen mellom Gud og mennesker på. I oldkirken holdt man til dels fast på “mørket” som et symbol for Guds ukjennelighet, en bevissthet om at mennesket ikke fullt ut kan kjenne bredden og lengden, høyden og dybden i Gud. Det ble satt et skille mellom Guds vesen, som intellektet ikke kunne fatte, og Guds handling med verden, gjennom hvilket mennesket kunne kjenne Gud. ”Den

¹³² Leech: 1989: s. 23

¹³³ ”Skyen av ikke viten” er også et sentralt symbol i Leech sitt forfatterskap og står i nær tilknytning til ”sjelens mørke natt”. Jeg har valgt å ikke gå nærmere inn på dette symbolet i min avhandling, da jeg synes det har vært noe vanskelig å få tak på Leech sin beskrivelse av det og hvilke betydning det i tilfelle har for min problemstilling. I stedet har jeg valgt å fokusere på betydningen av ”den mørke natten” som jeg oppfatter at inneholder mye av det samme. ”Skyen av ikke-viten” er opprinnelig en tittel på et av mesterverkene innenfor den kristne mystiske litteraturen, skrevet av en anonym forfatter/munk på 1300-tallet.

¹³⁴ Leech, 1989: s. 18-19. 21-23

¹³⁵ Jf. 2.Sam 22,12; Sal. 18,11

¹³⁶ 5. Mos 5,22-23

¹³⁷ Leech, 2002: s. 162-163

mørke natten” handlet om å kvitte seg med illusjonene om hvem Gud er og hva vi kan vite om ham. Kjennskap til Gud er ikke kunnskap om Gud gjennom tanken, men en relasjon til ham i og gjennom kjærlighet. Innenfor mystikken mente man altså at menneskets søken etter Gud var en vei inn i mørket, en prosess av eliminasjon hvor en ble satt fri fra falske illusjoner om hvem Gud er. Gjennom denne prosessen ble det sanne gudsbildet gjenopprettet, men det var også en prosess som innebar brytninger.¹³⁸ Johannes av Korset mente at denne frigjørelsen fra illusjoner, ”sjelens mørke natt”, også handler om å rive seg løs fra egen selvopptatthet - illusjonen om at en selv er tilværelsens sentrum.¹³⁹ Å avsløre illusjoner knyttet til både Gud og seg selv er dermed en viktig del av det å være en etterfølger av Jesus, men det regnes ikke som noen lett prosess;

”This darkness certainly contains painful and terrifying aspects... There is a deep and terrible conflict with illusion, in which God himself vanishes, and chaos overwhelms us. In this conflict, symbols fall away, meanings crack, all is void and emptiness. And yet, in the midst of chaos and of breakdown, we come to see more clearly, though more painfully, into the roots of reality. Everything here depends on the deliverance from illusion.”¹⁴⁰

I og med ”sjelens mørke natt” åpnes menneskets øyne i det som ofte er en smertefull prosess, og det skapes en dypere bevissthet om egen synd og tilkortkommenhet i møte med Gud. Dette innebærer riktignok også en ny form for indre fred, slik Leech betegner det, fordi mennesker lærer å se seg selv som de virkelig er; syndere elsket av Gud. ”Natten” og ”mørket”, som mystikerne snakker om, handler altså ikke om depresjoner, åndelig sykdom og tørke, som symbolene ofte på en misforstått måte assosieres med.¹⁴¹ Derimot handler det paradoksalt nok om illuminasjon, at mennesket ser virkeligheten klarere i lyset av Gud. At man likevel omtaler det som ”mørke” forklares ut fra menneskets reaksjon på Guds lys – man blendes. For ”svaksynte” mennesker oppleves uendelig og klart lys som totalt mørke.

”Light and darkness are thus two sides of the experience of God who is light, and whose splendour strikes the finite soul with blindness and plunges it into the night of faith.”¹⁴²

¹³⁸ Leech, 2002: s. 165-170

¹³⁹ Ibid: s. 184-185

¹⁴⁰ Ibid: s. 185

¹⁴¹ Leech, 1989: s. 23

¹⁴² Leech, 2002: s. 170

”The Illuminative Way”,¹⁴³ som en vei inn i mørket, innebærer en erfaring av frigjørelse og renselse fra illusjoner om Gud, seg selv og menneskeheten, en prosess kjennetegnet av brytning og vekst.

”So darkness is a purifier, a deepener of the spirit, a light-bringer. But the darkness is painful, and there is no way of avoiding that pain if progress is to be made.”¹⁴⁴

Bare gjennom erkjennelsen av egen tilkortkommenhet og innkrøktethet kan mennesker virkelig kjenne Gud, han som åpenbarte seg i mørket på Golgata hvor han led for menneskehetens skyld.

4.4 Kontemplasjon og aksjon

Som et resultat av sunn bibelbruk, ørkenspiritualitet og kontemplativ bønn, oppøves altså mennesker til å være oppmerksomme overfor Gud, og se ham i seg selv og sin neste. Dette henger sammen med oppøvelsen av en ny og god dømmekraft, “diakrisis”, hvor en lærer å skille mellom det sanne og det falske, godt og ondt. Nettopp disse fruktene av et liv i stadig søken etter Gud, oppmerksomhet og dømmekraft, oppfatter jeg som svært sentrale kjennetegn for kristen modenhet slik Kenneth Leech beskriver det i sine bøker.

Jeg har beskrevet om hvordan kontemplasjon og ”sjelens mørke natt” på en særlig måte åpner menneskets øyne så det ser seg selv, både som synder – innvendt i sitt eget, og som menneske – skapt og elsket av Gud. I dette underkapittelet vil jeg se nærmere på hvordan denne ofte smertefulle erfaringen danner grunnlaget for botens sakrament, og hvordan det kan lede mennesker mot større oppmerksomhet overfor Guds kjærlighet til, og tilstedeværelse hos, ens medmennesker. Samt hvordan det kan være med å utvikle en dømmekraft hvor man er mer opptatt av Guds rike og nestens beste, enn seg selv og sitt eget – en dømmekraft som vises i handlekraft.

Som jeg tidligere har løftet fram er testen på kristen spiritualitet, slik Leech beskriver det, hvorvidt den uttrykker solidaritet og engasjement for menneskeheten, og da særlig overfor de svakerestilte menneskene i samfunnet omkring oss, fattige, utstøtte og undertrykte.

¹⁴³ Leech, 2002: s. 186-190

¹⁴⁴ Leech, 2001: s. 156

Kontemplasjon må derfor alltid lede til aksjon. For relasjonen til Gud og relasjonen til seg selv kan aldri løsrives fra relasjonen til ens medmennesker.

4.4.1 Selvransakelse leder til bot

Gjennom kontemplasjon – tid alene i bønn og stillhet, og erfaring av ”den mørke natten” – kommer mennesket til en erkjennelse av synd og eget svik overfor både Gud og sin neste. Synden er hos Leech grunnleggende forstått som et teologisk fenomen.¹⁴⁵ Det vil si at han vektlegger betydningen av menneskets synd som en tilstand av brutt relasjon og manglende kjennskap til Gud, ikke først og fremst som et moralsk problem. Synd er heller ikke hovedsakelig knyttet til individet hos Leech, men er fremfor alt et sosialt og altgjennomgripende fenomen knyttet til dyptgående onde og ødeleggende strukturer innenfor menneskeheten.

”To be in a state of sin is to be separated – from God, from others, and from oneself. Through sin the face of God is obscured. So the prophets see sin as a lack of knowledge of God or false image of God, idolatry, and this lack of knowledge is shown in a lack of mercy and compassion in human society.”¹⁴⁶

Vi ser altså her hvordan synden knyttes til disse tre relasjonene som er helt grunnleggende for Leech sin fremstilling av kristen formatio som bevegelse mot sann enhet med Gud.¹⁴⁷ Nettopp dette er sentralt i hans forfatterskap, at synden likesom frelsen og forsoningen omfatter hele livet, hele mennesket og hele samfunnet. På samme måte som Leech gir en holistisk beskrivelse av frelsen, som danner grunnlaget for både kristen mystikk, kontemplasjon og sosialt engasjement,¹⁴⁸ gir han en holistisk beskrivelse av synden, som forvrenger og forfalsker menneskets bilde av Gud og seg selv. Dette bryter igjen ned enkeltmennesker, relasjoner og samfunn.

Et liv i kontemplasjon og sann relasjon med Gud innebærer altså at mennesket blottlegges overfor seg selv, så en ser hvem en virkelig er. Leech påpeker derfor at et liv i Ånden, hvor mennesket ser seg selv i Guds lys, alltid vil kjennetegnes av anger, omvendelse og

¹⁴⁵ Leech, 1995: s. 123

¹⁴⁶ Ibid: s. 126

¹⁴⁷ Jf. kapittel 3 om kristen formatio som tre relasjoner, én bevegelse

¹⁴⁸ Jf. kapittel 2.1 om inkarnasjonen

transformasjon.¹⁴⁹ Gjennom en erkjennelse av egen synd og tilkortkommenhet ser den troende sin totale avhengighet av Gud. Dette er svært viktig i hos Kenneth Leech, som av den grunn holder fram boten som avgjørende for det kristne livets utvikling og modning i flere av sine bøker.

”It (penitence) is an inner attitude, a commitment to examine one’s own inner motives and intentions, and, bringing them into consciousness as far as we can, to acknowledge them to God... Penitence is a constant attitude of turning to God in trust, and humbly accepting his forgiveness.”¹⁵⁰

Boten, slik Leech beskriver det, springer ut fra selvransakelsen og selvkjennskapet, som igjen kommer av et liv i kontemplasjon og stillhet framfor Gud. Denne veien innover innebærer konfrontasjon og kamp med seg selv, i hvilke forvrengte og falske selvbilder og gudsbilder avsløres, noe som legger til rette for menneskers renselse og fornyelse. Selvransakelsens vei krever derfor en vilje til å holde ut de indre brytningene. Det er korsets vei mot vekst og transformasjon; *”It is not an easy path, it is the way of the Cross.”¹⁵¹*

Dette sanne kjennskapet til seg selv danner grunnlaget for syndsbejennelse og syndsforlatelse som er helt essensielt for kristen formatio. Ved å vende seg til Gud og bekjenne sin synd får mennesket mulighet til å motta tilgivelsens gave. Tilgivelsen er selve kjernen i evangeliet, grunnlaget for forsoning og fellesskap med Gud og mennesker, og botens bejennelse har derfor alltid blitt forstått som en viktig faktor på veien mot kristen modenhet.¹⁵²

En slik sterk vektleggingen av selvransakelse og kjennskap til seg selv står som et refreng i Leech sitt forfatterskap om kristen spiritualitet og formatio, og er utvilsomt en av de faktorene som i særskilt grad innebærer brytninger.

”In self-examination we face the conflict which is at the heart of our beings.”¹⁵³

Denne konflikten eller brytningen som finnes i dyppet av mennesket handler om kampen for selvforsakelse; å gi avkall på sin egen selvsentrerte og onde natur. Det er en kamp for

¹⁴⁹ Leech, 2001: s. 189

¹⁵⁰ Leech, 1995: s. 129

¹⁵¹ Ibid: s. 39

¹⁵² Ibid: s. 131

¹⁵³ Ibid: s. 135

selvaksept; å godta seg selv som menneske – erkjenne utilstrekkeligheten overfor Gud som skaper og tilværelsens sentrum, og samtidig at man er elsket av Gud og skapt i hans bilde. Både forsakelse og aksept kan dermed beskrives som det kontemplative livets konflikt, prosesser i den troendes liv som involverer bot, forsoning og omvendelse.¹⁵⁴

Jeg har nå trukket fram hvordan et liv i kontemplasjon leder til bot, gjennom selvransakelse, syndserkjennelse, anger og bekjennelse, og hvordan dette er en vei gjennom indre konflikter og brytninger. Slik jeg forstår tekstene til Kenneth Leech handler botens sakrament imidlertid om mer enn dette, den leder mot ny vilje til omvendelse og godtgjørelse.¹⁵⁵ Et oppgjør med synden, hvor mennesker mer og mer tilegner seg et sant bilde av seg selv og av Gud, innebærer også en deltakelse i Guds stadige bevegelse mot menneskeheten. I og med botens sakrament stilles hver enkelt overfor et valg mellom egoisme og disippelsskap. Bot og omvendelse begynner alltid med det enkelte mennesket, men deres konsekvenser må alltid være sosiale.¹⁵⁶ I det følgende vil jeg derfor se nærmere på den siden av kristen formatio som innebærer aktiv handling og solidaritet med medmennesker, nærsamfunnet og verden.

4.4.2 Bot leder til omvendelse og solidaritet

Det kontemplative livet alene i stillhet, er en nødvendig side ved kristen spiritualitet fordi det driver den troende til oppmerksomhet mot det som er utenfor og større enn seg selv;

*”Solitude is not selfishness. No person who is obsessed with, enclosed within, the false self can be a true solitary, for the experience of solitude will be terrifying and disintegrating. It will provoke a confrontation with the false self which must issue in transcendence of that self, or in breakdown.”*¹⁵⁷

Kenneth Leech henviser i denne sammenheng til ørkenfedre og andre som har valgt et liv i ensomhet, og peker på deres opplevelse av å se seg selv i et hvert menneske – en slags gjenkjennelse av enhet med hele menneskeheten. *”The monk, said Evagrius, is seperated from all, and united with all.”*¹⁵⁸ I dette ligger det en nær sammenkobling av ensomheten og fellesskapet. Den som bruker tid alene framfor Gud vokser i kjennskap til ham og lærer å

¹⁵⁴ Leech, 1995: s. 135

¹⁵⁵ Leech, 2001: s. 310

¹⁵⁶ Leech, 1995: s. 132-133

¹⁵⁷ Leech, 2002: s. 151

¹⁵⁸ Ibid: s. 134-135

kjenne hans vilje for verden. Samtidig går den ensomme inn i seg selv og vokser nedover¹⁵⁹, en vekst som ikke gjør mennesker mindre, men mer oppmerksomme og omtensomme overfor andres behov, lidelse og avmakt. En som har fått sine øyne åpnet i møte med Gud ser virkeligheten på en ny måte, og gjenkjenner undertrykkende strukturer og urettferdigheten i samfunnet. Et slikt klarsyn er hos Kenneth Leech nært knyttet sammen med tanken om god dømmekraft, og gir seg altså utslag i menneskets evne til å lytte til, og være sensitiv overfor, sine medmennesker og samfunnet en er en del av. Leech holder av den grunn fram kontemplasjon og selvransakelse som grunnleggende viktig for sosialt og politisk engasjement i arbeidet for Guds rike på jorden.¹⁶⁰

Boten handler ikke bare om menneskets forhold til Gud og til seg selv, men gjennom kjennskap til Gud og selvransakelse ser mennesket sin synd og sitt svik i relasjonen til sin neste. Som jeg var inne på tidligere fremhever Leech at synden grunnleggende er et sosialt fenomen og problem. En slik strukturell forståelse av synden er derimot ikke en begrunnelse eller et påskudd for ansvarsfraskrivelse. Tvert i mot er det hos Leech en begrunnelse for at kristen formatio, gjennom bot og omvendelse, nettopp innebærer solidaritet, sosialt ansvar og kamp mot syndens forvrengte menneskebilde og undertrykkende sosiale og politiske systemer.¹⁶¹

”If sin is social and corporate, how much more so is this true of the work of redemption and reconciliation.”¹⁶²

Som Kristi kropp i verden er kirkens oppdrag nettopp å dele evangeliet om frelse og forsoning til alle mennesker, ikke bare i ord, men i handling gjennom et liv i tjeneste for Guds rike med mål om en forandret verden. Kirken kan derfor aldri få nok med seg selv, men må alltid strekke seg utenfor sine grenser og ta del i det større fellesskapet av hele menneskeheten med barmhjertighet og tjenersinn.¹⁶³ Dette er imidlertid ingen lett prosess, da en kamp for fred og rettferdighet er en kamp mot dyptgående strukturer av synd i mennesket og samfunn.

”It is easy to pay lip-service to the reconciling work of the church, but very painful and difficult to practise it in utter truth. For reconciliation is not an easy attainment of

¹⁵⁹ Jf. kapittel 2.1.2 – inkarnasjonens betydning for jordnær spiritualitet

¹⁶⁰ Leech, 1995: s. 65; Leech, 2002: s. 151-153

¹⁶¹ Leech, 1995: s. 126-127

¹⁶² Ibid: s. 127

¹⁶³ Leech, 1995: s. 86-90; Leech, 2001: s. 200-201

harmony... The prophetic tradition of the Old Testament frequently attacks those who cry 'Peace, peace' when there is no peace."¹⁶⁴

I Kenneth Leech sin fremstilling er det derfor helt essensielt at det kristne fellesskapet ikke unndrar seg spørsmål om sosial rettferdighet og fred. Det hele er et spørsmål om den enkeltes oppgjør med egen synd og responsen på Kristi kall om etterfølgelse og forpliktende engasjement overfor samfunnet en er en del av. Der det ikke finnes noen erkjennelse av syndens sosiale dimensjon finnes det, slik Leech beskriver det, heller ikke noe behov for bekjennelse i faktisk forstand. Det mennesket som søker et liv i tjeneste for Guds rike vil alltid kjempe med dets idealer og verdier, og det vil derfor være et kontinuerlig behov for selvransakelse, bekjennelse og bot i møte med Gud, seg selv og sin neste.¹⁶⁵

*"It must remain the place of struggle, the place where good and evil forces fight within the human being, the place where God's clash with the forces of evil is fought out in terms of personal discipleship."*¹⁶⁶

Kontemplasjon og aksjon er, slik jeg forstår Leech, to sider av samme bevegelse i kjærlighet mot Gud, seg selv og sine medmennesker. For mennesket, som "simul justus et peccator,"¹⁶⁷ innebærer en slik bevegelse alltid indre brytninger, en ustanselig kamp mellom det gode og det onde. En kamp som kan lede til bot og forsoning, vilje til omvendelse og godtgjørelse i solidaritet overfor sin neste.

4.4.3 Deltakelse i Guds bevegelse mot menneskeheten

For å understreke Kenneth Leech sin vektlegging av solidaritet, tjenerskap og sosialt ansvar som en del av utviklingen og veksten mot kristen modenhet, vil jeg til slutt i denne analysen vende tilbake til det som er fundamentet for hans fremstilling av kristen spiritualitet; Guds bevegelse mot menneskeheten gjennom inkarnasjon, Guds rike, Kristi kors og Kristi kropp. Dette vil også stå som et rammeverk for en siste analyse av forholdet mellom livets brytninger og kristen formatio i Kenneth Leech sitt forfatterskap.

¹⁶⁴ Leech, 2001: s. 203

¹⁶⁵ Ibid: s 200-203

¹⁶⁶ Ibid: s. 203

¹⁶⁷ Leech, 1995: s. 142

Som etterfølgere av Jesus, kledd i ham gjennom dåpen, er kirkens folk kalt til å være Guds hender og føtter i verden, og gjenkjenne Skaperen i alle mennesker som bærer hans bilde.¹⁶⁸ I avhandlingens andre kapittel så vi hvordan Kenneth Leech beskrev kristen spiritualitet som en jordnær og solidarisk spiritualitet. Dette begrunnet han både i inkarnasjonens bekreftelse av menneskets/materiens verdi, og gjennom Jesu Kristi liv og lære som brakte Guds rike nær – han fornedret seg selv, tok på seg en tjeners skikkelse, løftet de svake og utstøtte opp og gikk til slutt i døden som den ultimate bekreftelsen på sin lidenskapelige kjærlighet til menneskeheten. På bakgrunn av dette fremholder Leech at Kristi kors ikke fullt ut kan forstås som en ren religiøs handling, men at Jesu død også var bundet til hans politiske og sosiale engasjement i kraft av selvoppofrende kjærlighet til verden og kamp mot syndens nedbrytende strukturer i samfunnet.¹⁶⁹ Videre fremholder derfor Leech at et liv som etterfølger av Jesus Kristus, i tjeneste for Guds rike, er en vei gjennom lidelse og konflikt – det er korsets vei;

”To be a Christian is to be a follower of the crucified, a cross-bearer, one that is grafted into the organism of the crucified God.”¹⁷⁰

Et liv i disippelsskap er altså et korsmerket liv i uselvisk kjærlighet til sin neste. Dette innebærer å se og erkjenne virkeligheten som den faktisk er, med alle sårene, lidelsen, konfliktene og kampene. Ingen steder i Bibelen foretrekkes harmoni fremfor sannhet og rettferdighet. Bare ved å gå inn i denne komplekse verden og bære byrden av livets brytninger sammen med Gud, kan åndelig modning finne sted.¹⁷¹

”Our task then is not to eliminate conflict, struggle and doubt but to learn to live in the midst of them through the light of faith. Our aim is not inner security and spiritual ease, putting to death the difficult awkward side of us which persists in disturbing the tranquillity and order of the soul.”¹⁷²

Undervisning eller veiledning i kristen formatio som unngår denne dimensjonen ved kristen disippelsskap, som vektlegger og foretrekker harmoni framfor virkelighetens spenninger og kontroverser, er slik Leech betegner det feilslått og skadelig. En slik reduksjon av livets brytninger er en undergraving av virkeligheten slik den faktisk er, noe som verken er mulig

¹⁶⁸ Leech, 1995: s. 72-74; jf. kapittel 2

¹⁶⁹ Leech, 2002: s. 312-313

¹⁷⁰ Ibid: s. 316

¹⁷¹ Leech, 1989: s. 40-42

¹⁷² Leech, 1995: s. 136

eller ønskelig innenfor kristen spiritualitet. Snarere tvert i mot innebærer kristen formatio en forsterkning av brytningens element i livet.¹⁷³

*”Jesus promises not peace but a sword, not unity but division. Reconciliation is certainly the ultimate aim of the Gospel, but it is rarely the immediate result of its impact.”*¹⁷⁴

Kristen formatio, som en prosess mot kristen modenhet, initiert og omsluttet av Guds nåde, kan bare oppnås i et kjempende menneske; i mennesker som har sine røtter i Bibelen, som er preget av bønn og stillhet, og i troen kjemper for Guds rike og Guds rettferdighet. Som troende kan man ikke overse eller undertrykke verken de indre eller ytre brytningene i livet dersom man ønsker et liv i bevegelse mot sann enhet med Gud. Dette innebærer en deltakelse i hans bevegelse mot menneskeheten, preget av selvransakelse og forsakelse, forsoning og solidaritet.

*”Spiritual formation therefore is not a gentle path... It is a road which passes through storms and desert wastes, through fire and flood; a road traversed by monsters and demons; a road fraught with danger.”*¹⁷⁵

I min analyse av forfatterskapet til Kenneth Leech er det altså ingen tvil om at livet som etterfølger av Jesus Kristus innebærer brytninger. Dette vil jeg komme nærmere inn på når jeg nå vil gi en kort redegjørelse for- og sammenfatning av Leech sin fremstilling av brytningens rolle i kristen formatio.

4.5 Kenneth Leech og livets brytninger - en sammenfatning

I dette underkapittelet vil jeg først og fremst understreke Kenneth Leech sin betoning av brytningenes betydning innenfor kristen formatio. Det vil ikke være en sammenfatning av hele analysen som sådan, men er et ønske om å samle trådene for det som særskilt gjelder forståelsen av livets brytninger i Leech sine bøker. Dermed vil det følgende også bli stående som en spissing av avhandlingens hovedtematikk inn mot drøftingen i neste kapittel.

Ut fra det jeg har funnet i denne analysen, er det ikke urimelig å si at Leech er opptatt av den rollen livets brytninger spiller i forhold til kristen transformasjon. Dersom vi forstår “livets

¹⁷³ Leech, 1989: s. 34-36. 39-40

¹⁷⁴ Ibid: s. 40

¹⁷⁵ Ibid: s. 5-6

brytninger” som de erfaringene mennesket gjør seg av at livet kan være vanskelig, smertefullt og konfliktfylt å leve, slik jeg definerte det i innledningen,¹⁷⁶ vil jeg påstå at det er grunnlag for å si at brytninger er en gjennomgående side ved kristen formatio i Leech sine bøker.

En av årsakene til at dette er et sentralt tema for Kenneth Leech er at han gir det en så sterk teologisk, og særlig kristologisk forankring. Som vi så i kapittel 2 legger han fram Jesu liv, lære og død som fundament for spiritualiteten, og vektlegger i den sammenheng at Kristi liv var kjennetegnet av brytninger, noe som kulminerte i hans død på korset. Kristen formatio som vekst i Kristus, til likhet og enhet med ham, er en deltakelse i Jesu liv, død og oppstandelse – og dermed en deltakelse i hans lidelse og medlidenhet overfor menneskeheten. Dette underbygger også Leech med tekstene som omhandler å ikle seg Kristus og disippelskapets kors som han særlig finner hos Paulus, men også andre nytestamentlige bøker.

Videre er livets brytninger et viktig tema for Leech fordi erfaringene av ondskap, konflikter og livets sårbarhet er ufrakommelige elementer i et hvert menneskets liv, og helt åpenbart en gjennomgripende faktor i samfunnet. En kristen spiritualitet som forsøker å hoppe bukk over denne realiteten er derfor uærlig, falsk og skadelig, både for den enkelte troende, det kristne fellesskapet og arbeidet for Guds rike i verden. I stedet holder Leech fram en spiritualitet som i lys av Guds ord taler sant om mennesket, livet og samfunnet vi er en del av, noe som snarere forsterker fremfor å legge lokk på brytningene i livet. Argumentet for at kristen spiritualitet og formatio må forholde seg til livets brytninger er med andre ord også antropologisk forankret, så vel som teologisk og kristologisk forankret.

Til slutt er dette nære forholdet mellom formatio og brytninger forankret i historien og tradisjonen i litteraturen til Kenneth Leech. Først og fremst er dette tydelig i hans mange henvisninger til ørkenfedre, munk, mystikere og teologer som opp gjennom kirkens historie har skrevet om sine erfaringer av å vokse i livet som kristen gjennom tap av materielle goder, smertefull selvransakelse og opplevelsen av enhet med menneskeheten – dens synd og lidelse.

Når Leech skriver om livets brytninger legger han vekt på at lidelse, konflikt og kamp er sider ved et hvert menneskets liv, som er konsekvenser av en brutt og forvrengt relasjon til Gud. Relasjonen til Gud kan ikke skilles fra menneskets relasjon til seg selv og sin neste, og en

¹⁷⁶ Jf. kapittel 1.3 - Begrepsavklaringer

forvrent relasjon til Gud innebærer dermed en forvrent selvrelasjon og manglende oppmerksomhet overfor sine medmennesker. Ved dåpen og troen får mennesker del i frelsen ved Jesus Kristus, som blir begynnelsen på et nytt liv og et nytt forsonet fellesskap i lys av Jesu liv og lære, død og oppstandelse. Dette er utgangspunktet for all kristen formatio, veien mot åndelig modenhet og sann enhet med Gud.

Som frelst er mennesket samtidig synder og rettferdig, slik Leech beskriver det. En videre forutsetning for åndelig vekst handler dermed om en dypere erkjennelse av brytningene som finnes i relasjonene til Gud, seg selv og sine medmennesker. Slik jeg forstår tekstene til Kenneth Leech skjer dette først og fremst i menneskets møte med Gud, noe som krever åndelig selvdisciplin hvor en setter av tid til å søke ham. Møte med Gud oppstår ved lesning av Bibelen og meditasjon over Jesu Kristi evangelium, i ørken, bønn og kontemplasjon, og til slutt i møte med “den andre” – da særlig den andres smerte og sår, konflikt og kamp. Gjennom dette møtet ser mennesket seg selv, samfunnet og hele virkeligheten i lyset av Guds hellighet og hans vilje. Denne illuminasjonen legger grunnlaget for en ofte smertefull og konfliktfylt erfaring av ”sjelens mørke natt”, hvor en gjennom selvransakelse kommer til en erkjennelse av illusjoner, egen synd, innkrøktethet og tilkortkommenhet i relasjonen til Gud, seg selv og sin neste. Et møte med Gud innebærer altså både en dypere erkjennelse av forvrente relasjoner, og en erfaring av indre kamp og konflikt mellom menneskets gamle og nye natur. Det er nettopp dette som i litteraturen til Leech kan være med å lede mennesker til omvendelse, godtgjørelse og transformasjon. I lys av Guds nåde og gjenopprettende kjærlighet, kan disse brytningene i livet lede til en forandring og forvandling av mennesker.

Kenneth Leech fremstiller også brytning som det å ta del i medmenneskers smerte og avmakt, konflikt og kamp – å bry seg om andre, se sårene og lidelsen, lytte til klagen og kjempe mot urettferdighet, fattigdom og undertrykkelse. Dette krever en uselvvisk, selvoppofrende kjærlighet til sin neste, og innebærer alltid brytninger. Da brytningene i avsnittet ovenfor først og fremst spilte en rolle i å drive mennesker til erkjennelse, bekjennelse og omvendelse, er denne formen for brytninger i livet snarere et kjennetegn på kristen formatio, at mennesker vokser i åndelig modenhet. Sosialt engasjement, omsorg og solidaritet med sine medmennesker er slik Leech beskriver det en nødvendig konsekvens av et liv i etterfølgelse av Jesu – en deltakelse i den lidende og medlidende Guds stadige bevegelse mot menneskeheten.

Ut fra analysen vil jeg dermed påstå at Leech fremstiller et uatskillelig forhold mellom brytninger og kristen formatio; lidelse, konflikt og kamp vil alltid være en del av det kristne livet som en stadig ”*exploration into God*”¹⁷⁷, både som brytninger med egne illusjoner, brytninger i møte med Gud og brytninger i møte med den andres lidelse.

Jeg vil til slutt komme med en erkjennelse av at denne sammenfatningen gir en noe ensidig framstilling av Kenneth Leech sin behandling av kristen formatio, med fokus på bare hans vektlegging av livets brytninger. Leech fremholder utvilsomt at det definitive utgangspunktet for å kunne snakke åndelig vekst, er forsoningen med Gud i og med hans nåde i Jesus Kristus – ”Guds bevegelse mot menneskeheten”. Denne forsoningen og gjenopprettelsen av relasjonen mellom Gud og mennesket kan ingen gjøre seg fortjent til, men er Guds gave fra start til slutt, og legger slik grunnlaget for at mennesket kan leve som etterfølgere og modnes i troen omsluttet av hans lidenskapelige kjærlighet.¹⁷⁸

Når det er sagt, synes jeg likevel det er innlysende at Kenneth Leech i sitt forfatterskap er nokså orientert rundt livets brytninger når det kommer til hans framstilling av livet i etterfølgelse av Kristus, veien mot transformasjon og kristen modenhet. Hvorvidt livets brytninger bør ha en såpass fremtredende rolle og plass i forståelsen av kristen formatio, og i hvilke grad dette er en adekvat oppfatning av det kristne livet ut i fra Bibelen og teologien, vil jeg ta opp til drøfting i avhandlingens neste kapittel.

¹⁷⁷ Leech, 1995: s. 14 – en av Kenneth Leech sine måter å beskrive menneskets vei mot transformasjon og kristen modenhet.

¹⁷⁸ Leech, 1989: s. 5-6; Leech, 2001: s. 210

Kapittel 5: Drøfting

I og med analysen av Kenneth Leech sin fremstilling av forholdet mellom kristen formatio og livets brytninger nærmer jeg meg nå et svar på avhandlingens problemstilling; *hvilke betydning har livets brytninger innenfor kristen formatio?* Mye tyder på at brytninger både er - *a)* en forutsetning for åndelig vekst, gjennom disiplin og selvransakelse, erkjennelse av- og kamp med illusjoner, synd og svik i møte Gud, seg selv og sin neste - *og b)* en konsekvens av vandrings mot åndelig modenhet, ved å ta del i Kristi lidelser gjennom selvpoppofrende solidaritet med sine medmennesker. Dette er, slik jeg har forstått tekstene til Leech, to gjennomgående uttrykk for brytninger innenfor den kristne spiritualiteten, som den troende stadig må vende tilbake til og kjempe med.

I dette kapitlet vil jeg på bakgrunn av den foregående analysen drøfte brytningens rolle innenfor kristen formatio. Jeg vil både drøfte dette opp mot andre teologers oppfatning av samspillet mellom brytning og vekst, og gjennom min egen forståelse av dette feltet i lys av luthersk teologi og aktuelle bibeltekster.

I den kommende drøftingen vil jeg begynne med å trekke fram noe jeg forstår som en nødvendig forutsetning for kristen formatio hos Kenneth Leech – nemlig behovet for disiplin og en form for egeninnsats innenfor den religiøse praksisen. Dette er ikke uten videre så enkelt å forholde seg til i møte med sentrale sider ved luthersk og protestantisk teologi, som forståelsen av forholdet mellom lov og evangelium, gjerningskristendom og troen alene. Deretter vil jeg kort trekke fram deler av Leech sin personlige og faglige bakgrunn, konteksten for hans teologiske arbeid og livstolkning, og videre drøfte hans forståelse av brytningens sentrale plass innenfor kristen formatio. Jeg vil belyse og diskutere noen betenkeligheter ved en for sterk aksentuering av dette, før jeg til slutt vil gi en sammenfatning av drøftingen og et kort utblikk.

5.1 Religiøs praksis og disiplin som forutsetning for kristen formatio

Til tross for at Kenneth Leech ikke i særlig grad eksplisitt tematiserer behovet for disiplin innfor den kristne spiritualiteten¹⁷⁹, er det slik jeg oppfatter det et høyst tilstedeværende aspekt ved hans fremstilling av kristen spiritualitet og formatio. I og med menneskers søken

¹⁷⁹ Det er riktignok på ingen måte fraværende i hans litteratur, og han skriver blant annet om behovet for sinnets og hjertets disiplin innenfor bønn og meditasjon – se Leech, 2001: s. 171-181

etter Gud og et liv i etterfølgelse av ham – gjennom Bibel, bønn og kontemplasjon, kjennskap til seg selv og aktiv deltakelse i Guds kjærlighet overfor menneskeheten – synes det å være et viktig, men ofte underforstått aspekt av disiplin hos Leech. En slik disiplin er også nært knyttet opp mot indre brytninger i menneskers liv fordi den hele tiden innebærer en kamp mellom gode og dårlige valg i spenningen mellom menneskets gamle og nye natur.

Dette som omhandler disiplin innenfor kristen spiritualitet er på ingen måte unikt for Kenneth Leech, men er et gjennomgående tema i store deler av litteraturen innenfor dette fagfeltet og står i nær sammenheng med kristen formatio.

”A discipline is an activity undertaken to appropriate more fully the loving presence of Christ in the believer’s life, which in turn brings about greater conformity to the image of Christ.”¹⁸⁰

Disiplin handler altså om at mennesket påtar seg eller forplikter seg på en praksis som kan bidra til at man mer og mer formes i Kristi bilde. Dette kan være “indre disiplin” som for eksempel bønn og meditasjon, “ytre disiplin” som å sette av tid alene i stillhet eller tjene andre, og til slutt “fellesskapets disiplin” av blant annet bekjennelse, tilbedelse og veiledning.¹⁸¹ Et slikt mønster er som vi har sett gjenkjennbart også hos Leech. Videre er disiplin forstått som et arbeid med selvkontroll innenfor områder i livet hvor det er behov for endring, noe som altså i stor grad knytter disiplin til konflikt og kamp i menneskers liv.¹⁸²

5.1 Gjerningskristendom?

Det som kan være problematisk med en for sterk vektlegging av disiplin og menneskets egeninnsats i forhold til forandring og åndelig utvikling, er slik jeg ser det faren for en lovisk tankegang i menneskers relasjon- og møte med Gud. Det vil si en oppfatning av at Gud krever visse handlinger og endringer i menneskets levemåte for at det skal være mulig å ha en relasjon til ham. I Kenneth Leech sitt tilfelle opplever jeg en så sterk vektlegging av brytning og endring i menneskets møte med Gud, at det er nærliggende å spørre hvorfor det skal være så strevsomt å ta del i det som gjennom Jesus Kristus er gjort gratis, nemlig fellesskap og relasjon med Gud. Dette berører forholdet mellom lov og evangelium, gjerningskristendom eller ”nåden alene”, som blant annet er svært sentralt innenfor luthersk teologi. Dette er naturligvis en så omfattende tematikk at jeg ikke har mulighet til å gå inn i en grundig

¹⁸⁰ Porter, 2011: s. 407

¹⁸¹ Foster, 1998: s. 13. 77. 141

¹⁸² Porter, 2011: s. 407

drøfting av det her, men jeg mener uansett at dette er et viktig tema å melde i møte med Leech sin tydelig profetiske formidling av kristen spiritualitet.¹⁸³ – Ikke fordi jeg mener at han fremstiller en lovisk spiritualitet, men fordi jeg mener hans behandling av religiøs praksis, disiplin og egeninnsats, er for ubalansert i og med den sterke vektleggingen av livets brytninger. Dette er noe som lett kan legge for mye av disippelskapets og transformasjonens byrder på menneskets egne skuldre, og dermed forveksles med en form for gjerningskristendom.

Til Leech sitt forsvar skal det sies, som jeg var inne på i analysen, at han er opptatt av at kristen formatio fra start til slutt er omsluttet av Guds nåde og kjærlighet, at Kristi liv og død er utgangspunktet for åndelig utvikling og at det er Kristus som gir vekst. Likevel mener jeg at man kan stille spørsmål ved hvorvidt dette underbetones i den delen av Leech sitt forfatterskap som jeg har analysert. Hans understrekning av brytningene innenfor kristen spiritualitet er slik jeg ser det ikke et problem fordi budskapet i seg selv er feil eller falskt. Tvert imot, han har en tydelig bibelsk og teologisk forankring for sin utlegning.¹⁸⁴ Spørsmålet er bare om dette veves tett nok sammen med den delen av evangeliets budskap som sier – ”kom for alt er ferdig”, eller ”det er fullbrakt” (Joh. 19,30).

I “The New Westminster Dictionary of Christian Spirituality”, og andre bøker om kristen formatio¹⁸⁵, trekkes denne diskusjonen fram, og det advares mot faren for å gjøre disiplinen innenfor det kristne livet til en dyster og lovisk liste av plikter som forutsetning for åndelig modning. Ikke bare kan dette undergrave Guds nåde, men også skape classeskiller innenfor det kristne fellesskapet.¹⁸⁶ Nå vil ikke jeg påstå at Kenneth Leech legger opp til verken en lovisk liste av plikter for den troende eller classeskiller i kirken, men jeg mener at dette er en problemstilling som kanskje burde vært tydeligere løftet fram og diskutert også i hans bøker.

I denne sammenhengen er det også interessant hvordan språket i tilknytning til “kristen formatio”, begreper som åndelig utvikling, modning og vekst, lett kan misforstås og misbrukes til å gi uttrykk for et salgs åndelige barometer for den enkeltes personlige

¹⁸³ Peter Sedgwick betegner Leech som “en profet” i sitt avsnitt om engelske teologer (Sedgwick, 1997: s. 290-300), og dette synes jeg passer bra med Leech sin egen beskrivelse av profetens rolle i samfunnet, som en med fokus på kontemplasjon og klarsynhet, som kjemper i troen for Guds rike og hans rettferdighet, og hele tiden utfordrer kirken (og samfunnet for øvrig) i dette – se Leech, 1989: s. 43f. 66-74

¹⁸⁴ Dette vil jeg komme nærmere inn på i neste underkapittel.

¹⁸⁵ Foster, 1998: s. 1-12; Smith, 2011: s. 222-227; Wilhoit, 2008: s. 15-36

¹⁸⁶ Holder, 2005: s. 250-251 – i The New Westminster Dictionary of Christian Spirituality

gudsrelasjon. Ved siden av det som kan forveksles med en form for gjerningskristendom, er slike begreper god grobunn for vurderinger og rangeringer av kirkens medlemmer, og kan dermed skape klasseskiller i fellesskapet. Når det kommer til dette mener jeg likevel at Kenneth Leech er tydelig på at åndelig vekst og utvikling ikke først og fremst kan beskrives som en individuell reise, men er et uttrykk som må forstås ut fra en sosial spiritualitet.¹⁸⁷

5.1.2 En spenning

Slik jeg opplever det vektlegges altså livets brytninger innenfor den religiøse disiplinen og praksisen hos Kenneth Leech så sterkt at det kan være en fare for at hans forståelse av kristen formatio oppleves som gjerningskristendom og et uttrykk for loviskhet. For å bøte på dette mener jeg ikke at han skal nedtone sitt anliggende om at selvransakelse, omvendelse og solidaritet med sine medmennesker innebærer et korsmerket og strevsomt liv, men heller at han tydeliggjør nåden, gleden og håpet som også ligger i kristen spiritualitet og disiplin;

”Neither should we think of the Spiritual Disciplines as some dull drudgery aimed at exterminating laughter from the face of the earth. Joy is the keynote of all the Disciplines... Singing, dancing, even shouting characterize the Disciplines of the spiritual life.”¹⁸⁸

Nettopp en slik synliggjøring av de positive sidene ved kristen formatio er et av mine hovedanliggender i denne drøftingen, og noe jeg vil fortsette å diskutere videre i dette kapittelet. Når det er sagt mener jeg at disse to sidene ved kristen spiritualitet og formatio – som egeninnsats, konflikt, kamp, slit og lidelse, og som nåde, lengsel, glede, håp og kjærlighet – hele tiden vil stå i en spenning, liksom lutherdommen betoner spenningen mellom lov og evangelium i den troendes liv.¹⁸⁹ En nærmere drøfting og klargjøring av nettopp denne spenningen, er ut fra min vurdering, kanskje det største savnet i den delen av litteraturen til Kenneth Leech som jeg har tatt utgangspunkt i for min analyse.

¹⁸⁷ Leech, 1989: s. 10; *”The language of growth is primarily social language. It is the structure, the Christian community, which grows, and we are built into it.”* – Dette temaet kunne vært diskutert videre, men ser ikke på det som så sentralt for min problemstilling. Synes likevel det er verdt å nevne.

¹⁸⁸ Foster, 1998: s. 2

¹⁸⁹ Mæland, 1985: s. 36-39. 400-403

5.2 Livets brytninger – overbetont?

I dette underkapittelet vil jeg løfte fram Kenneth Leech sin fremheving av nettopp brytningene innenfor kristen formatio. For å få en oppfatning av hva han bygger sin forståelse på, vil det både være hensiktsmessig og nødvendig å se nærmere på noe av bakgrunnen til Leech og konteksten for hans liv og arbeid. Sammen med analysen vil dette dermed danne utgangspunkt for en litt grundigere drøfting av den betydning livets brytninger har innenfor kristen formatio, og hvor Kenneth Leech forankrer sin fremstilling av dette.

5.2.1 Kenneth Leech

Bakgrunnen til Kenneth Leech og konteksten han har arbeidet innenfor har definitivt vært med å prege han som teolog. Særlig interessant for denne avhandlingen er det å legge merke til Leech sitt gjennomgripende engasjementet for fattige, undertrykte og utstøtte i sitt nærsamfunn. Leech har i store deler av sitt liv hatt base i det østlige London, kjent for å være et svært fattig strøk med store sosiale problemer.¹⁹⁰ Her begynte han å jobbe som slum-prest, videre som ”community theologian” hvor han deltok i teologiske refleksjoner rundt politiske spørsmål og utfordringer i tilknytning til lokalsamfunnet¹⁹¹, og deretter i et arbeid angående raseproblematikk.¹⁹² I tillegg har han skrevet flere bøker om stoffmisbruk,¹⁹³ og er som jeg har vært inne på i analysen tydelig opptatt av sosial rettferdighet og politisk engasjement.

Leech har bakgrunn fra arbeiderklassen, og utmerket seg tidlig som en teolog med interesse for anglo-katolsk¹⁹⁴ sosialisme med sterk vektlegging av arbeidet for sosial og politisk transformasjon og revolusjon.¹⁹⁵ Den sosialistiske bevegelsen innenfor anglo-katolisismen stilte seg kritiske til det manglende dogmatiske grunnlaget for sosial teologi innenfor dens motpart i den liberale protestantismen.¹⁹⁶ Dette gjenspeiles hos Leech, blant annet ved hans tydelige bibelske og tradisjonsmessige forankring av den kristne spiritualitetens kontemplative og solidariske prinsipp, som jeg var inne på avslutningsvis i analysen.

Som vi ser er det altså en nær sammenheng mellom Leech sitt teologiske fokus og studium, som på mange måter har en overordnet frigjøringsteologisk struktur, og hans liv i den fattige

¹⁹⁰ Leech, 1992: s. 146-147

¹⁹¹ Kloster Hov, 2005: s. 32

¹⁹² Sedgwick, 1997: s. 298-299

¹⁹³ Blant annet ”Drugs and Pastoral Care” og ”What Everyone Should Know About Drugs” – se litteraturliste

¹⁹⁴ Den såkalte anglo-katolske grupperingen innenfor den anglikanske kirke var de som stilte seg bak kirkens katolske arv og identitet framfor den reformerte og protestantiske.

¹⁹⁵ Sedgwick, 1997: s. 290, 298-299

¹⁹⁶ Leech, 1992: s. 41, 127-137

delen av storbyen London. Hans kirkehistoriske bakgrunn¹⁹⁷ er også med å belyse Leech sin klare forankring av den kristne spiritualiteten i kirkens historie og tradisjon.

På bakgrunn av dette er det, slik jeg ser det, liten tvil om at Kenneth Leech sitt sentrale anliggende om sosialt og politisk engasjement innenfor kristen spiritualitet delvis springer ut fra hans nære kontakt med samfunnets skyggeside. Livet midt i blant fattigdom og nød, smerte og undertrykkelse er trolig også noe av forklaringen på hvorfor Leech er så opptatt av livets brytninger innenfor kristen formatio. På samme tid, i lys av konteksten han arbeidet innenfor, kan man kanskje hevde at hans vektlegging av livets brytninger er noe overbetont. Dette vil jeg se nærmere på i fortsettelsen av dette underkapittelet, hvor jeg vil løfte fram og drøfte ulike grunnlag han har for sin understrekning av livets brytninger.

5.2.2 Bibelsk forankring – hva med gleden og hvilen?

I alle bøkene som er utgangspunkt for min analyse, er det helt klart at Kenneth Leech er opptatt av å forankre sin forståelse av kristen spiritualitet i Bibelen, og dermed gi den et normativt fundament. Dette synes jeg også kommer klart fram i min analyse slik jeg har forstått Leech sitt teologiske fundamentet for kristen spiritualitet (Kap. 2) og hans forståelse av kristen formatio og livets brytninger (Kap. 3-4). I mine øyne er det dermed ingen tvil om at Leech kan skrive nokså kraftfullt om brytningene i livet som Kristi etterfølger, med god dekning i Skriften.

Spørsmålet er likevel om konflikt, kamp og smerte, både egen og deltakelse i andres, kan ha en positiv betydning innenfor kristen formatio dersom disse brytningene får det siste ordet. Jeg verken ønsker eller ser noe grunnlag for å svartmale Leech sin fremstilling av kristen formatio, og det er helt klart at han gir stor plass til nåden og forsoningen som dype kilder den troende stadig må vende tilbake til for å kunne, som han selv sier - ”...*take upon himself the burden of the complex world.*”¹⁹⁸ Likevel mener jeg at Kenneth Leech med sin tydelige bibelske forankring av spiritualiteten i større grad også burde fremholdt gleden og hvilen¹⁹⁹ ved kristen formatio og et liv i Ånden, enn han gjør i de bøkene jeg har tatt utgangspunkt i.

¹⁹⁷ Sedgwick, 1997: s. 290

¹⁹⁸ Leech, 1989: s. 40

¹⁹⁹ Jeg kunne også trukket fram begreper som fred (Joh 14,27), frihet (Gal 5,1), lengsel (Rom 8,19) og visshet (Heb 10,22), men alle disse ordene er så innholdsmettede (og “forurensede”) at det vanskelig lar seg gjøre å fremholde alle i en oppgave som dette. Jeg valgte derfor de to begrepene glede og hvile, som jeg synes står som gode motstykker til Leech sin understrekning av brytningene.

At glede er et sentralt ord i Bibelen, og særlig i Det nye testamentet, trenger man ikke lese lenge for å oppdage. I Lukas 2,10 leser vi om engelen som forkynte Jesu fødsel som en stor glede for hele folket. Et annet kjent vers fra Paulus sitt brev til filipperne sier; *"Gled dere alltid i Herren! Igjen vil jeg si: Gled dere!"*²⁰⁰ Dette er to av et hundretalls tekster i NT som taler om en form for glede.²⁰¹ Den bibelske forståelsen av ordet glede samsvarer riktignok ikke nødvendigvis med måten ordet brukes i vår dagligtale. Selv om det ikke finnes noen allmenn definisjon av ordet, forstås det blant annet som en tilstand av lykke knyttet til ytre faktorer som vellykkethet, suksess og fremgang.²⁰² Jeg har ikke anledning til å gå inn i en grundig diskusjon rundt betydningen av ordet glede i Bibelen, men det er interessant for denne oppgaven å legge merke til hvordan gleden i bibeltekstene står i et nesten gjennomgående dialektisk forhold til livets brytninger. Jesus var, som Leech tydelig legger vekt på, godt kjent med livets kamper, konflikter og sorger, men på samme tid ser vi hvordan hans liv og lære var preget av en rik livsglede som overgikk og endret de byrdene han bar.²⁰³

*"If he can justly be characterised as "a man of sorrows and acquainted with grief", he can with equal truth be described as "the man of joy". Shining right through his life – even at its darkest moments – there was a note of radiance and triumphant joy."*²⁰⁴

Jesu glede er fremfor alt knyttet til kjærligheten i relasjoner og fellesskap; bryllupsfester og måltider, barna som får komme til Jesus og kvinnen som salver hans hode, og mange flere eksempler. Ofte innebærer disse relasjonene likevel en form for konflikt; Jesus kritiseres for å spise med syndere og tollere, barna holdes bort fra ham og han må ta kvinnen med oljen til forsvar. Denne nære sammenhengen mellom brytning og glede får til slutt sitt klimaks i og med Jesu død på korset, hvor han viser at forsoningen mellom Gud og mennesker innebar en glede og et håp som ikke en gang hans lidelse og død kunne viske bort.

Å ta del i Jesu lidelser, som Leech nevner flere steder, er derfor vel så mye å ta del i hans glede. Glede kan derfor, i vel så stor grad som brytninger, knyttes til det som hos Leech er fundamentet for hans fremstilling av kristen spiritualitet og *formatio*; inkarnasjon, Guds rike,

²⁰⁰ Fil. 4,4

²⁰¹ Morrice, 1984: s. 15

²⁰² Strawn, 2012: s. 6-9

²⁰³ Morrice, 1984: s. 85-86

²⁰⁴ Ibid, 2001: s. 86

Kristi kors og Kristi kropp. Av den grunn synes jeg gledesperspektivet er for lite tilstede hos Leech. Også fordi relasjonene nettopp står såpass sentralt i hans forståelse av kristen spiritualitet, burde det, etter min mening, også vært mer rom i hans litteratur for å snakke om gleden knyttet til det forsonende fellesskapet mellom Gud og mennesket, samt også mennesker seg i mellom.

En annen viktig side ved kristen spiritualitet, og særlig kontemplasjonen, er slik jeg ser det – *hvilen*.²⁰⁵ Heller ikke dette preger Kenneth Leech sine bøker, eller hans tekster om det kontemplative livet i særlig grad. Kontemplasjon blir i stor grad knyttet til ørkenen, selvransakelse og erfaring av ”sjelens mørke natt”, mens hvilen nesten ikke er tilstede slik vi blant annet leser om den i Jesu ord i Matteus 11,28, ”*Kom til meg, alle dere som strever og bærer tunge byrder, og jeg vil gi dere hvile.*” Dersom livets konflikter, kamper og sår på en positiv måte kan være med å lede mennesker mot modenhet i Jesus Kristus, må dette etter min oppfatning stå tett sammen med gleden og Guds ord om at han lar mennesker ligge i grønne enger, og leder dem til vann der de kan finne hvile.²⁰⁶

Uten at jeg her kan gå inn i en drøfting rundt dette, tenker jeg at Leech sitt manglende fokus på sentrale begreper som blant annet glede og hvile henger sammen med hans noe utilstrekkelige berøring av Den Hellige Ånds rolle i den troendes liv.²⁰⁷ Jeg synes også at hans ekklesiologiske perspektiv er mangelfullt, da det først og fremst er den sosialt engasjerte siden ved Kristi kropp, som kjemper for forsoning og rettferdighet i samfunnet, som fremholdes i hans bøker²⁰⁸, og i liten grad verdien og gleden av fellesskapet i seg selv. Dette er et poeng som også Sedgwick tar opp i sin omtale av tekstene til Leech, hvor han mener Leech må utvikle en forståelse av kirken som kan bære hans sosiale etikk relatert til storbyens komplekse og harde liv.²⁰⁹

5.2.3 Forankring i tradisjonen – hva med “folk flest”?

Kenneth Leech finner også grunnlag for sin utlegging av kristen formatio, med en sterk vektlegging av livets brytninger, i kirkens historie og tradisjon. Mye av hans kildematerialet

²⁰⁵ Se også Bakkevik, 2003: s. 40-41

²⁰⁶ Jf. Salme 23,2

²⁰⁷ Jf. Åndens frukter – Gal 5, 22-23

²⁰⁸ Jf. Kapittel 2.4.1 i denne avhandlingen

²⁰⁹ Sedgwick, 1997: s. 300

er hentet fra ørkentradisjonen, den monastiske- og mystiske tradisjonen,²¹⁰ noe som for så vidt er naturlig ettersom disse tradisjonene har hatt stor innvirkning på forståelsen av den kristne spiritualiteten. Mange av de bøkene og skriftene Leech refererer til er dermed skrevet av munkar med en livsstil som utvilsomt var fremmed for “folk flest”;²¹¹ de var uten ektefelle og barn, noen bodde og levde tilnærmet alene, de brukte mye tid i stillhet og meditasjon, og innenfor en del munkeordener hadde de et sterkt fokus på sosialt arbeid i solidaritet med fattige og undertrykte, og engasjement for fred og rettferdighet.²¹²

Til tross for at jeg på ingen måte mener at denne type spiritualitet er feilslått,²¹³ finnes det helt klart grunner til å være noe betenkelig ved en for tung og ensidig vektlegging av slike kilder. Den mest nærliggende faren er å fremholde en spiritualitet som ikke i stor nok grad tar inn over seg de ulike kontekstene og sammenhengene folk står i. Dette var et reelt problem for mye av klostersprialiteten utover i middelalderen, da den fikk liten innvirkning på mennesker utenfor klostermurene.²¹⁴

Hos Kenneth Leech synes jeg derimot ikke at dette er et særlig problem, da han er flink til å trekke ut essensen i de ulike tradisjonenes spiritualitet og vise hvordan dette er relevant for folk i dag, noe jeg mener kommer tydelig fram blant annet i kapittel 4.2.3 om “sjelens ørken – ørkenspiritualitet i dag.”²¹⁵

En utfordring for Leech er riktignok å trekke stoffet ned på et mer hverdagslig plan, og slik få fram at kristen modning ikke bare finner sted i brytning og kamp med verdensproblemer og de store spørsmålene i livet. Kristen formatio er kanskje for “folk flest” en prosess som først og fremst finner sted i relasjon til “de nære ting”, livets små gleder, sorger og kamper – på jobben, i familien, “rundt kjøkkenbordet”.²¹⁶ Jeg tror dette er et viktig perspektiv som delvis forsvinner i den kristne spiritualitetens lange linjer og tradisjonsrike språk med mystiske uttrykk, slik vi også kan finne det hos Kenneth Leech.

²¹⁰ Dette ble jeg fort oppmerksom på da jeg leste bøkene hans, selv om det ikke kommer så godt fram i analysen. En rask gjennomgang av indeksene bakerst i hans bøker er som regel nok for å oppdage dette.

²¹¹ McGrath, 1991: s. 16-17

²¹² Hale, 2005: s. 444-446; Kardong, 2005: s. 148-149

²¹³ Jeg vil snarere si at det er et svært viktig perspektiv på kristen spiritualitet for mennesker i dagens samfunn, hvor mange fyller tiden sin med alt annet enn søken etter Gud i kontemplasjon, meditasjon over skriften og gjennom kjennskap til seg selv.

²¹⁴ McGrath, 1991: s. 16-17

²¹⁵ I boken ”The Eye of the Storm” har han også et langt kapittel om ”The Desert in the City” (Leech, 1992: s. 145-207) hvor han trekker ørkenspiritualiteten inn i sin bykontekst.

²¹⁶ Bergström, 2003: s. 9-14

5.2.4 Forankring i antropologien – hva med håpet i Guds fremtidsløfter?

På bakgrunn av blant annet sin forståelse av inkarnasjonen og Guds rike, er Leech opptatt av at kristen spiritualitet først og fremst dreier seg om livet på jorden, her og nå. Hans vektlegging av kristenlivets brytninger innenfor kristen formatio er dermed også forankret i menneskets erfaringer av lidelse og nød, undertrykkelse og urettferdighet. I forbindelse med dette påpeker Leech faren med en for framtidssentrert spiritualitet som ofte fører til en passiv likegyldighet til konflikter, lidelse og vanskelige utfordringer i liv og samfunn. Den type eskatologi kan i verste fall, slik han selv uttrykker; ”...*become a narcotic, a way of diminishing action, of clouding consciousness, of transferring all hope to a distant and remote future.*”²¹⁷

Kenneth Leech sin skepsis mot et for sterkt fokus på det eskatologiske, betyr ikke at han ser bort fra håpet som ligger i Guds fremtidsløfter. Likevel er dette i påfallende liten grad til stede i hans litteratur om brytninger og kristen formatio. Etter min oppfatning er det uheldig fordi jeg tenker at dette håpet, på samme måte som nåden, gleden og hvilen, er en av de viktigste forutsetningene for at motgang og smerte, konflikter og kamper i livet kan sees i et nytt lys, og at mennesker dermed kan holde ut og finne mening også når livet er vanskelig å leve. Dette fremholder også Kyle A. Roberts i sin artikkel “Eschatology and Hope”;

*”Apart from a connection to eschatology, responses to the problem of evil and suffering seem shallow. Confidence in God’s eschatological victory enables those who embrace it in faith and hope to endure patiently the ominous and pervasive threat of suffering and evil.”*²¹⁸

Det er altså et problem dersom man fremholder Guds nærvær i lidelsen og brytningenes positive betydning innenfor kristen formatio, uten å legge tilstrekkelig vekt på løftet om Guds endelige seier over det onde, sann rettferdighet og fullkommen gjenopprettelse av alle ting. Det eskatologiske håpet i den kristne tro og lære er altså et svært viktig perspektiv når en drøfter den betydning livets brytninger har innenfor kristen formatio, fordi det påpeker at lidelse, undertrykkelse og urettferdighet aldri har det siste ordet, slik Paulus også uttrykker det

²¹⁷ Leech, 2002: s. 125

²¹⁸ Roberts, 2011: s. 93

i sitt brev til romerne; ”Jeg mener at det vi må lide i den tiden som nå er, ikke kan regnes for noe mot den herligheten som en gang skal åpenbares og bli vår.”²¹⁹

5.3 Sammenfatning og utblikk – Leech utfordrer

I denne drøftingen har jeg rettet noen kritiske bemerkninger til Kenneth Leech sitt noe ensidige fokus på livets brytninger innenfor kristen formatio, framfor sentrale faktorer som blant annet nåde, glede, hvile og håp. Jeg har forsøkt å vise hvordan disse elementene i vel så stor grad bør prege kristen spiritualitet på bakgrunn av det grunnlaget Leech legger for sin fremstilling av formatio. En annen betenkelighet ved en for sterk understrekning av brytningene innenfor kristen formatio, er faren for at byrdene ved et liv i etterfølgelse av Kristus i for stor grad legges på menneskets egne skuldre, og dermed skaper en lovisk tilnærming til kristen spiritualitet. Derfor mener jeg at det er nødvendig å løfte fram og drøfte forholdet mellom gjerningskristendom og “nåden alene”, dersom man skal snakke om brytningenes positive betydning innenfor kristen formatio.

Til tross for dette ønsker jeg likevel å rose Leech for at han våger å utfordre i så stor grad til endring og transformasjon i det kristne fellesskapet og den enkeltes liv. At formatio innebærer en høy grad av konfrontasjoner og konflikter, kamp og smerte både i møte med seg selv, Gud og sine medmennesker er dessuten et viktig bibelsk og teologisk perspektiv som på ingen måte må undergraves.

Leech sin vektlegging av den kristne spiritualitetens sosiale vesen og utadrettede fokus med solidaritet, omsorg og nestekjærlighet som fremste kjennetegn, er utvilsomt en viktig motvekt og kritikk mot framveksten av det nye subjektivistiske idealet som råder innenfor store deler av de nyreligiøse og spirituelle bevegelsene i Norge og Vesten i dag, som dessverre også har fått nedslagsfelt innenfor deler av kirkens spiritualitet.²²⁰ Slik jeg ser det, kan det også være en fare for at rikdommen i vårt samfunn og teknologiens stadige nyvinninger syr puter under armene på oss, skaper en illusjon om at det vonde og vanskelige er mulig å fordrive fra liv og samfunn, og vender oss mer inn i vårt eget enn ut mot våre medmennesker. I tillegg til dette synes det å bli færre og færre naturlige rom for tilbaketrekning, stillhet og selvransakelse i

²¹⁹ Rom 8,18

²²⁰ Aadnanes, 2013: s. 35-36

vårt samfunn, hvor mennesker kan møte Gud og vokse i troen på ham og kjærlighet til sin neste.

Nettopp av slike grunner tror jeg dette perspektivet av brytningenes betydning innenfor kristen formatio er helt nødvendig å løfte fram – for å utfordre det kristne fellesskapet og enkeltmennesker til stadig å ta et oppgjør med egen selvsentrertethet og delta i Guds lidenskapelige og kjærlige bevegelse mot menneskeheten, også når det innebærer konflikt, kamp og lidelse. Dette er et av Kenneth Leech sine hovedanliggender slik jeg forstår ham, og er en utfordring jeg i høyeste grad synes han får fram i sine bøker.

Kapittel 6: Sammenfatning og konklusjon

Å være kristen handler om å gå *på korsets vei*. I denne avhandlingen har jeg gjort en hermeneutisk tekstanalyse av et utvalgt materiale innenfor forfatterskapet til den anglikanske presten og teologen Kenneth Leech. Problemstillingen som har veiledet meg gjennom dette arbeidet, er som følger; *hvilke betydning har livets brytninger innenfor kristen formatio?* I mitt forsøk på å besvare spørsmålet har jeg tatt utgangspunkt i en overordnet forståelse av kristen spiritualitet og formatio, slik jeg har funnet det fremstilt i Leech sin litteratur, før jeg har gått nærmere inn på mer partikulære elementer ved livet som kristen, og sett på hvilke måte dette innebærer brytninger.

På bakgrunn av dette har avhandlingen en struktur hvor den begynner med Guds bevegelse mot mennesket, gjennom inkarnasjon, Guds rike, Kristi kors og Kristi kropp. Denne bevegelsen mot menneskeheten er dermed opphavet og fundamentet til all kristen praksis og erfaring, samt en begrunnelse for at kristen spiritualitet først og fremst omhandler menneskers liv og relasjoner slik de fremstår i verden, her og nå. Deretter går jeg over til å beskrive menneskets gjensvar og bevegelse mot Gud, forstått som en grunnleggende betegnelse på kristen formatio. Det kommer klart fram at begge disse bevegelsene innebærer brytninger. I sin involvering og deltakelse med verdens sønderbrutte tilstand er Gud en lidende og medlidende Gud. Mennesket lever i en forvrent relasjon til Gud, seg selv og sine medmennesker, og en bevegelse mot Gud i stadig dypere kjennskap til ham, innebærer en avsløring av falske illusjoner, egen synd og sviket overfor sin neste. Samtidig medfører kristen formatio, som en bevegelse mot Gud, en deltakelse i hans bevegelse mot menneskeheten, gjennom selvoppofrende kjærlighet og tjeneste i møte med sine medmennesker. Dette beskriver på mange måter kristen transformasjon som en uopphørlig prosess, og slik det fremstilles i litteraturen til Kenneth Leech følger denne prosessen som en nødvendig konsekvens av å leve et liv i etterfølgelse av Jesus Kristus.

All kristen formatio har sitt utgangspunkt i Guds nåde, og er omsluttet av den. Det vil si at vekst og utvikling innenfor det kristne livet, fra en side sett, er Guds fortjeneste alene. Likevel handler kristen formatio også om religiøs praksis og disiplin, som innebærer at mennesket må stille seg framfor Gud, for at han kan lede og forme en. I avhandlingen har jeg trukket fram noen slike praksiser som Leech fremhever i sin litteratur, og som i stor grad innebærer ulike former for brytning. En helt grunnleggende praksis innenfor det kristne livet er å lese og

meditere over Guds ord. Leech påpeker at å lese Bibelen blant annet handler om å la bibeltekstene konfrontere og utfordre både ens forståelse og livsstil, noe som krever vilje og mot til oppbrudd og endring. Slike brytninger er likevel nødvendige for å vokse i Kristus. Videre er kristen formatio et resultat av ørkenspiritualitet, bønn og kontemplasjon. Dette omhandler hovedsakelig menneskets selvrelasjon og gudsrelasjon, men har et siktemål om å lede til solidaritet med medmennesker, og særlig de fattige, syke, undertrykte og utstøtte. I møte med Gud, gjennom bønn og kontemplasjon åpnes menneskets øyne så det ser virkeligheten slik den faktisk er. En slik opplysning danner utgangspunkt for oppgjør med egne illusjoner, synd og svik, slik at mennesker kan reise seg opp fra sin innkrøktet i seg selv, til en oppmerksomhet og sensitivitet utover mot Gud og sin neste. Dette er en vond og vanskelig prosess, men slike brytninger har den betydning at det kan lede til forsonede og gjenopprettede relasjoner og fellesskap.

En annen type brytning som fremholdes i avhandlingen, med betydning innenfor kristen formatio, er deltakelsen i Guds medlidende og selvoppofrende bevegelse mot menneskeheten. Som Kristi etterfølgere er man kalt til å ta opp sitt kors og dele Kristi lidelse. Dette betyr å leve et liv i verden hvor man kjemper de fattige og undertryktes sak, løfter de nedtrykte opp og sørger med de sørgende. Det handler om vilje til å stå i konflikter, lytte til den andres smerte og sette nesten foran seg selv. Bare gjennom slike brytninger kan mennesker vokse til kristen modenhet.

At livet som kristen inneholder brytninger er hevet over all tvil. Et hvert menneske vil kjenne seg igjen i erfaringer av brutte, vonde, konfliktfylte eller vanskelige relasjoner, om det gjelder i møte med Gud, seg selv eller sin neste. Slik sett er livets brytninger antropologisk forankret. At kristen formatio avhenger av at mennesker forholder seg til disse brytningene, ikke flykter eller undertrykker dem, er et sentralt budskap slik det oppfattes i denne avhandlingen, godt forankret både i Skriften, teologien og tradisjonen. Likevel kan ikke livets brytninger stå alene for å kunne ha en positiv betydning for kristen formatio. Transformasjon og bevegelse mot Gud innebærer alltid et dialektisk forhold mellom sorgen og gleden, konfliktene, strevet og hvilen, lyset og mørket, døden og håpet – en bevegelse med utgangspunkt i Guds involvering og lidenskap overfor menneskeheten, totalt omsluttet av hans kjærlighet og nåde.

Det ingen tvil om at det å være kristen handler om å gå *på korsets vei* – om stadig selvransakelse, forsakelse og omvendelse, selvoppofrende tjeneste og deltakelse i andres lidelse og nød. Men denne veien er ikke uten dyp glede over forsonede fellesskap, hvile i Guds nåde og kjærlighet og et evig håp om endelig gjenopprettelse og et liv ansikt til ansikt med Gud.

Som siste ord i denne avhandlingen, vil jeg understreke at forholdet mellom livets brytninger og kristen formatio ikke på noen måte kan fanges fullt ut i en teologisk avhandling, eller i et flerbindsverk for den saks skyld. Kristen spiritualitet handler først og fremst om livet en lever, kristen praksis, erfaringer og følelser. Ikke kunnskap om Gud, men kjennskap og relasjon i kjærlighet til ham.

Litteraturliste

Primærlitteratur

Leech, Kenneth: *"Spirituality and Pastoral Care."* Wipf and Stock Publishers, Eugene; 1989

Leech, Kenneth: *"True Prayer. An Invitation to Christian Spirituality."* Morehouse Publishing, Harrisburg; 1995

Leech, Kenneth: *"Soul Friend. Spiritual Direction in the Modern World."* Morehouse Publishing, Harrisburg; 2001

Leech, Kenneth: *"Experiencing God. Theology as Spirituality."* Wipf and Stock Publishers, Eugene; 2002

Sekundærlitteratur

Aadnanes, Per Magne: *"Den nye kristelege spiritualiteten – gjenoppdaga skattar eller fornya villfaringar? Kulturanalytiske og teologiske perspektiv på spiritualitetsinteressa i vår tid."* i: Sæter, Knut-Willy (Red.): *"Kristen spiritualitet. Perspektiver, tradisjoner og uttrykksformer."* Akademika Forlag, Trondheim/Oslo; 2013

Bakkevik, Kristin K.: *"Retreatens spiritualitet."* i: Ung Teologi, 36. årg. nr. 2; 2003

Bergström, Lena: *"Å gi plass til en annen. Om åndelighet, foreldrerollen og hverdagslivet."* Luther Forlag, Oslo; 2003

Casiday, Augustine. M.: *"Evagrius Ponticus."* Routledge, New York; 2006

Downey, Michael: *"Understanding Christian Spirituality."* Paulist Press, New Jersey; 1997

Engedal, Leif Gunnar: *"Spiritualitet og teologi."* i: Ung Teologi, 36. årg. nr. 2; 2003

Foster, Richard J.: *"Celebration of Discipline: The Path to Spiritual Growth."* HarperCollins Publishers – 3rd ed., New York; 1998

Hale, Robert: "Monasticism." i: Sheldrake, Philip (Edt.): *"The New Westminster Dictionary of Christian Spirituality."* Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky; 2005

Holder, Arthur G.: "Discipline." i: Sheldrake, Philip (Edt.): *"The New Westminster Dictionary of Christian Spirituality."* Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky; 2005

Kardong, Terrence G.: "Benedictine Spirituality." i: Sheldrake, Philip (Edt.): *"The New Westminster Dictionary of Christian Spirituality."* Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky; 2005

Kaufman, Tone Stangeland: *"A New Old Spirituality? A qualitative study of clergy spirituality in the Church of Norway."* Doktoravhandling, Det teologiske Menighetsfakultet; 2011

Kloster Hov, Line Benedicte: *"Kontemplasjon og Aksjon. En analyse av Ken Leechs forståelse av kristen spiritualitet med særlig henblikk på forholdet mellom kontemplasjon og aksjon."* Masteravhandling, Det teologiske Menighetsfakultet; 2005

Leech, Kenneth: *"What Everyone Should Know About Drugs."* Sheldon Press; 1983

Leech, Kenneth: *"In Eye of the Storm."* HarperCollins Publishers, New York; 1992

Leech, Kenneth: *"Drugs and Pastoral Care."* Darton Longman & Todd Ltd; 1998

McGrath, Alister: *"Roots that Refresh. A Celebration of Reformation Spirituality."* Hodder and Stoughton, London; 1991.

McGrath, Alister: *"Christian Spirituality."* Blackwell Publishers, Oxford; 1999

Mæland, Jens Olav (Red.): *"Konkordieboken. Den evangelisk-lutherske kirkes bekjennelsesskrifter."* Lunde Forlag, Oslo; 1985

Olsen, Harald: "Spiritualitet – religionens dynamiske kjerne." i: Sæter, Knut-Willy (Red.): "Kristen spiritualitet. Perspektiver, tradisjoner og uttrykksformer." Akademika Forlag, Trondheim/Oslo; 2013

Porter, Steve L.: "Discipline, Divine." i: Scorgie, Glen G. (Red.): "Dictionary of Christian Spirituality." Zondervan, Grand Rapids, Michigan; 2011

Roberts, Kyle A.: "Eschatology and Hope." i: Scorgie, Glen G. (Red.): "Dictionary of Christian Spirituality." Zondervan, Grand Rapids, Michigan; 2011

Scorgie, Glen G.: "Overview of Christian Spirituality." i: Scorgie, Glen G. (Red.): "Dictionary of Christian Spirituality." Zondervan, Grand Rapids, Michigan; 2011

Sedgwick, Peter: "British Theologies. Theology and society." i: Ford, David F. (red): "The Modern Theologians. An introduction to Christian theology in the twentieth century." Blackwell Publishers -2nd ed., Cambridge, Massachusetts; 1997.

Sheldrake, Philip: "A Brief History of Christian Spirituality." Blackwell Publishing, Oxford; 2007

Smith, Gordon T.: "Grace and Spiritual Disciplines." i: Scorgie, Glen G. (Edt.): "Dictionary of Christian Spirituality." Zondervan, Grand Rapids, Michigan; 2011

Strawn, Brent A.: "The Bible and the Pursuit of Happiness: What the Old and New Testament Teach Us about the Good Life." Oxford University Press, New York; 2012

Ulstein, Jan Ove: "Tolkning av autoritative tekstar – nokre kryssande perspektiv." i: Brekke, Marry (Red.): "Å Begripe Teksten. Om grep og begrep i tekstanalyse." Høyskoleforlaget, Kristiansand; 2006

Wetlesen, Jon: "Samtaler med tekster i lys av Gadammers hermeneutikk." i: Norsk Filosofisk Tidsskrift 18. årg.; 1983

Wilhoit, James C.: *"Spiritual Formation as if the Church Mattered. Growing in Christ through Community."* Baker Academic, Grand Rapids, Michigan; 2008.